

המינהל לתקשוב טכנולוגיה ומערכות מידע
משרד החינוך

מגמת ניהול עסקי מינהל וכלכלה – 70%

פרק 6 מבוא לכלכלה

קרדיטים

ראש צוות פיתוח

מפמ"ר המגמה, מר שי סעדון

כתיבה

גב' ורד לוי

ייעוץ אקדמי

פרופ' שירן רחמילביץ

עריכה לשונית

גב' יפעת דרורי

נושאים ללימודי העשרה – גב' ענת מנחם ריינר

עריכה גרפית

גב' דגנית סטנייצקי

גרפיקה

ציפי לנקין

ניהול הפרויקט

גב' סיגל ביתן

ניהול, ריכוז והפקה

גב' רעות מידד, רשת עמל

גוף מבצע

רשת עמל

תוכן העניינים

6.1 מבוא..... 6

7..... 6.1.1 מושגים בסיסיים בכלכלה

8..... 6.1.2 עקומת התמורה – תיאור גרפי של בעיית המחסור

6.2 ביקוש והיצע של מוצר..... 9

9..... 6.2.1 היצע של מוצר (Supply)

9..... 6.2.1.1 היצע היצרנים של מוצר

9..... 6.2.1.2 עקומת ההיצע (S)

10..... 6.2.1.3 תזוזה על עקומת ההיצע

11..... 6.2.1.4 תזוזה של עקומת ההיצע

11..... 6.2.1.4.1 היצע גדל, היצע קטן

12..... 6.2.1.4.2 הגורמים לתזוזה של עקומת ההיצע

14..... 6.2.2 ביקוש למוצר (Demand)

14..... 6.2.2.1 ביקוש הצרכנים למוצר

14..... 6.2.2.2 עקומת הביקוש (D)

15..... 6.2.2.3 תזוזה על עקומת הביקוש

16..... 6.2.2.4 תזוזה של עקומת הביקוש

16..... 6.2.2.4.1 ביקוש גדל, ביקוש קטן

17..... 6.2.2.4.2 הגורמים לתזוזה של עקומת הביקוש

6.3 שיווי משקל בשוק המוצר..... 22

22..... 6.3.1 שיווי משקל בשוק תחרותי

23..... 6.3.2 עודף היצע ועודף ביקוש

25..... 6.3.3 שינויים בשיווי המשקל בעקבות שינויים בביקוש או בהיצע

6.4 משק פתוח – מסחר בין-לאומי במוצר..... 29

29..... 6.4.1 המחיר העולמי (נטו) של המוצר והשפעתו על שוק המוצר המקומי

30..... 6.4.2 יבוא

31..... 6.4.3 יצוא

33..... 6.4.4 השפעת שינוי במחיר העולמי (נטו) על המסחר הבין-לאומי

תוכן העניינים

37 ..... 6.5 התערבות ממשלתית

37	6.5.1 הסיבות להתערבות הממשלה בשוק המוצר
38	6.5.2 פיקוח על המחירים: מחיר מקסימום ומחיר מינימום
38	6.5.2.1 מחיר מקסימום
40	6.5.2.2 מחיר מינימום
45	6.5.3 מיסים
45	6.5.3.1 מס חיובי ומס שלילי
45	6.5.3.2 מס ישיר ומס עקיף
46	6.5.3.3 ניתוח מס עקיף חיובי על מוצר
47	6.5.3.4 ניתוח סובסידיה (מס עקיף שלילי) חיובי על מוצר

49 ..... 6.6 מאקרו כלכלה

49	6.6.1 הקשר בין מיקרו כלכלה למאקרו כלכלה
49	6.6.2 התוצר
49	6.6.2.1 חישוב התוצר לפי ביקושים (שימושים)
50	6.6.2.2 מושגים הקשורים בתוצר
53	6.6.3 הממשלה
53	6.6.3.1 תקציב הממשלה
55	6.6.3.1.1 תקציב מאוזן
55	6.6.3.1.2 עודף תקציבי
55	6.6.3.1.3 גירעון בתקציב הממשלה
55	6.6.3.2 מדיניות פискаלית (תקציבית)
56	6.6.3.2.1 דרכים למדיניות פискаלית
56	6.6.3.2.1.1 השפעת שינוי בצריכה הציבורית G על התוצר
57	6.6.3.2.1.2 השפעת שינוי במיסים הישירים על התוצר

תוכן העניינים

נושאים ללימודי העשרה

59 ..... 6.7 הכסף ותפקידיו, הבנק המרכזי והבנק המסחרי

59 ..... 6.7.1 הכסף ותפקידיו

63 ..... 6.7.2 הבנק המרכזי – מטרותיו, תפקידיו והשפעתו על כמות הכסף

66 ..... 6.7.3 הבנק המסחרי – מטרותיו, תפקידיו והשירותים הניתנים בו

6.1 מבוא

תופעת המחסור: הבעיה הבסיסית בכלכלה

הכלכלה מתבססת על תופעה שכולנו חווים מדי יום: **מחסור**.

מצד אחד אנחנו רוצים לצרוך כמה שיותר, אבל מצד שני המשאבים שלנו מוגבלים, ולכן יש גבול למה שאנחנו יכולים לצרוך.

אנחנו רוצים לרכוש מטוס פרטי, לטייל סביב העולם, לקנות בגדים בלי הגבלה, לגור באחוזה המשקיפה לים וגם לתרום לנזקקים. אתם כנראה רוצים גם לקנות פרארי. אבל, רובנו לא יכולים להשיג את כל זה. מדוע? כי משאב הכסף שלנו מוגבל. לכן עלינו לוותר על חלק מהמוצרים שאנו חולמים עליהם.

גם משאב הזמן מוגבל: היינו רוצים בכל יום שישי גם להתכונן לשבת, גם ללמוד, גם לעבוד, גם לפגוש חברים, גם לבקר את המשפחה, גם להתאמן, גם לערוך קבלת שבת, ואיך לא – לישון (וכמה שיותר). הבעיה: הזמן שלנו מוגבל ל-24 שעות ביממה, ובכל יום שישי נאלץ להחליט מה לעשות ועל מה לוותר.

לשדה התעופה יש כמות נתונה, קבועה ומוגבלת של מסלולי המראה ונחיתה, ויש לתכנן את מספר הטיסות היוצאות והנכנסות מדי יום.

חקלאי מוגבל בשטח האדמה שעומד לרשותו ועליו לבחור אילו גידולים לגדל.

לרשות קונדיטור עומדת כמות נתונה של קמח, סוכר וחומרי גלם אחרים, ובנוסף כמה מיקסרים ותנורים, ועליו להחליט כמה עוגות ועוגיות לאפות מכל סוג.

הדוגמאות הן רבות, ותופעת המחסור קיימת למעשה כמעט בכל תחום.

במשק, תופעת המחסור מתבטאת ב**יכולות הייצור** של פירמה במשק:

גורמי הייצור (המשאבים) מוגבלים, ולכן למרות שהפירמה הייתה רוצה לייצר עוד ועוד מוצרים, יכולות הייצור שלה מוגבלות.

כתוצאה מתופעת המחסור נוצר הצורך בויתור.

נחזור ליום שישי: יש לנו שפע תוכניות ורצונות, אבל רק 24 שעות להגשים. מה נעשה? נאלץ לבחור מתוך רשימת התוכניות מה לעשות, ובעצם **נוותר** על כל השאר. אם אנחנו מחליטים לישון הרבה, אנו **מוותרים** למשל על פגישה עם חברים. בעצם אפשר לומר שלכל דבר יש מחיר: **המחיר** של השינה הוא ויתור על פגישה עם החברים.

המחיר הוא הויתור. במשק, כיוון שכמות גורמי הייצור מוגבלת, בחירה בייצור מוצר אחד כרוכה בויתור על הייצור של מוצר אחר. אם האופה יחליט להקדיש את חומרי הגלם לאפיית עוגה אחת נוספת, הוא ייאלץ לוותר על אפיית עוגיות. **המחיר** של ייצור עוגה הוא ויתור על ייצור עוגיות.

ייצור של מוצר (כלכלי) כלשהו מחייב ויתור על ייצור כמות מסוימת של מוצרים אחרים.

6.1.1 מושגים בסיסיים בכלכלה

מוצר

סחורה מוחשית או שירות המספקים צורך מסוים.

מוצר כלכלי

מוצר הנמצא בכמות מוגבלת.

תופעת המחסור

כמות מוגבלת של משאבים מחייבת ויתור על מוצר מסוים כדי לספק מוצר אחר (קיים פער בין הרצונות האינסופיים למקורות המוגבלים).

גורמי הייצור (תשומות)

האמצעים המסייעים לתהליך הייצור של מוצר מוחשי או לתהליך מתן שירות. כל גורם צריך לקבל תמורה עבור שירותו בתהליך הייצור. נהוג לסווג את גורמי הייצור לארבעה:

א. **יזומה:** היזם הוא מי שמביא עימו המצאה או דואג לפיתוח, ניהול, ארגון או תיאום של תהליך ייצור המוצר. בתמורה יקבל היזם מהתהליך **רווח** (או הפסד).

ב. **אדמה:** המקום הפיזי שבו מתנהל תהליך ייצור הסחורה או מתן השירות. התשלום עליה נקרא רנטה.

ג. **עבודה:** העובדים המסייעים בייצור ומקבלים בתמורה לעבודתם **שכר**.

ד. **הון:** ההון דרוש למימון תהליך הייצור כולו. עבור ההון יש לשלם **ריבית**.

שוק

שוק הוא מערכת בה נפגשים **יצרנים** המציעים מוצר מסוים למכירה ו**צרכנים** המבקשים לרכוש מוצר זה, ומנהלים משא ומתן לגבי מחיר המוצר והכמות הנרכשת.

קיימים שווקים שבהם משא ומתן בין הצדדים מתנהל בצורה ישירה, אולם ייתכן שהוא יתקיים בצורה עקיפה, למשל דרך מסחר דיגיטלי, או מתווכים.

שיווי משקל בשוק

שיווי משקל בשוק המוצר מתקיים כאשר הצרכנים והיצרנים מגיעים למחיר שבו הכמות המבוקשת שווה לכמות המוצעת, ולא נותרים עודפים מצד אחד מהצדדים.

במקרה זה מחיר המוצר המוסכם נקרא מחיר שיווי משקל, והכמות שהוסכם עליה נקראת כמות שיווי משקל.

שוק תחרותי (משוכלל)

שוק בו מתקיימים התנאים הבאים:

- מספר רב של יצרנים וצרכנים, כך שכל יחידה כלכלית (צרכן יחיד או יצרן יחיד) סבורה שהתנהגותה אינה יכולה להשפיע על מחיר השוק.
- המוצר אחיד בעיני הצרכנים והיצרנים.
- לצרכנים וליצרנים יש מידע מלא לגבי המחירים בשוק.
- כל יחידה כלכלית יכולה לפעול באופן חופשי (החופש לרכוש ולייצר).

- כל יחידה כלכלית רציונלית בהתנהגותה: היצרן הבודד מבקש למקסם רווח, והצרכן הבודד מבקש למקסם תועלת.
- אין התארגנות של היחידות הכלכליות שמשפיעה על המחיר.
- אין התערבות ממשלתית.

6.1.2 עקומת התמורה – תיאור גרפי של בעיית המחסור

כדי לפשט את הדיון, ננתח משק המייצר שני מוצרים בלבד (או שתי קבוצות מוצרים).

נניח כי במשק זה כמות גורמי הייצור קבועה, וכך גם הטכנולוגיה.

הייצור נועד למכירה ולא למלאי.

כדי לתאר את בעיית המחסור, נבין מהן הכמויות המקסימליות שיכול המשק לייצר משני המוצרים.

לדוגמה:

משק "מתוק" מייצר שני מוצרים: סוכריות ומסטיקים. כדי לפשט את הדיון, את המוצרים מייצרים באמצעות עובדים בלבד. במשק "מתוק" ישנם 100 עובדים (כאמור, כמות גורמי הייצור מוגבלת).

נתאר שלוש אפשרויות ייצור שונות של המשק:

א. נניח שהמשק מעוניין לייצר רק סוכריות.

במקרה זה כל העובדים יופנו לייצור הסוכריות, ויהיה ויתור על ייצור מסטיקים.

נניח כי כל 100 העובדים במשק יכולים לייצר 400 סוכריות. זאת כמות הסוכריות המקסימלית שניתן לייצר במשק "מתוק".

← נקודת ייצור אפשרית במשק היא 400 סוכריות ו-0 מסטיקים.

ב. המשק מעוניין לייצר 50 מסטיקים.

כדי לייצר את 50 המסטיקים המבוקשים, חלק מהעובדים יופנו לייצור מסטיקים, ולכן בייצור הסוכריות יישארו פחות מ-100 עובדים. כמה סוכריות הם ייצרו? פחות מ-400 סוכריות. נניח כי כמות הסוכריות ירדה ל-250.

← קיבלנו נקודת ייצור אפשרית נוספת במשק: 50 מסטיקים ו-250 סוכריות.

ג. המשק מעוניין לייצר רק מסטיקים.

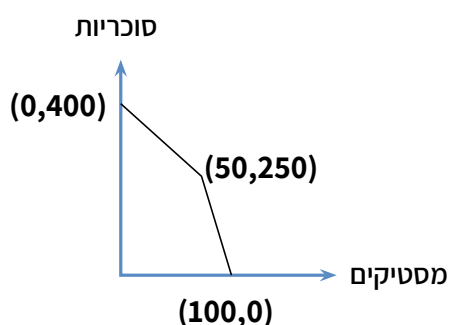
לשם כך, כל 100 העובדים יופנו לייצור המסטיקים, ונקבל את כמות המסטיקים המקסימלית שניתן לייצר. נניח כי במקרה זה כל הפועלים מסוגלים לייצר 100 מסטיקים.

← קיבלנו עוד נקודת ייצור אפשרית במשק: 100 מסטיקים, ו-0 סוכריות.

מסקנה: ככל שהמשק ייצר יותר מסטיקים, הוא יאלץ לוותר על יותר ויותר סוכריות.

כעת, נסרטט בגרף את צירופי הייצור האפשריים.

תיאור גרפי זה נקרא עקומת התמורה של המשק.

מסטיקים	סוכריות
0	400
50	250
100	0

6.2 ביקוש והיצע של מוצר

6.2.1 היצע של מוצר (Supply)

6.2.1.1 היצע היצרנים של מוצר

היצע היצרנים של מוצר מסוים מתאר את הקשר בין מחיר המוצר לבין הכמות המקסימלית שיציעו למכירה במחיר זה. השיקול העיקרי בהחלטת היצרנים הוא הרווח שיתקבל ממכירת המוצר במחיר שנקבע, לאחר קיזוז עלויות הייצור.

6.2.1.2 עקומת ההיצע (S)

עקומת ההיצע (S – supply) מתארת באופן גרפי את הכמות המוצעת בכל מחיר ומחיר. לרוב, ככל שמחיר המוצר עולה, היצרנים ייצרו ויציעו למכירה כמות מוצרים גדולה יותר. משמע שעקומת ההיצע עולה משמאל לימין.

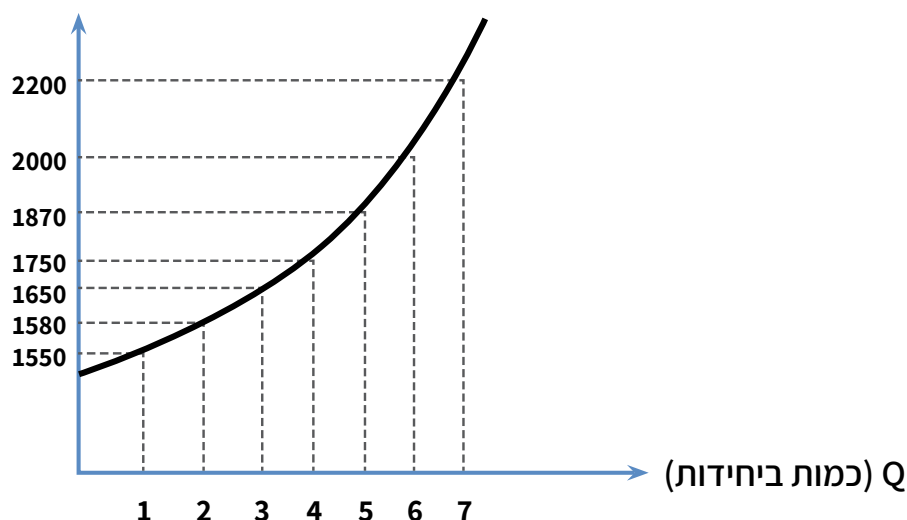
דוגמה 1

מפעל המחשבים "יש-מחשב" ריכז בטבלה את כמות המחשבים שיציע למכירה בכל מחיר:

מחיר מחשב	1,550	1,580	1,650	1,750	1,870	2,000	2,200
כמות	1	2	3	4	5	6	7

נסרטט עקומת היצע S של המפעל לפי הנתונים שבטבלה:

P (מחיר בשקלים)

פדיון (הכנסות) המפעל

פדיון ההכנסות ממכירת כל המוצרים בכל נקודה שווה למכפלת המחיר בכמות $P \cdot Q$. פדיון היצרן בגרף הוא השטח של המלבן כולו.

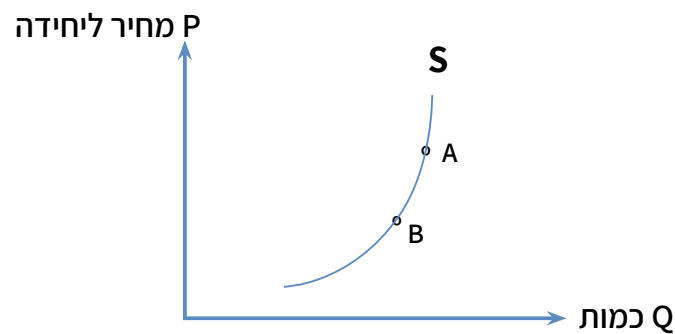
מהנתונים שבגרף ובטבלה ניתן ללמוד כי:

- אם מחיר מחשב בשוק ש"ח $P_0 = 2000$, אזי המפעל ייצר בכל יום 6 מחשבים $Q_0 = 6$, והפדיון עבור מכירת כל המחשבים הוא $P_0 \cdot Q_0 = 2,000 \cdot 6 = 12,000$
- אם המפעל ידע שיוכל למכור כל מחשב במחיר גבוה יותר ($P_1 = 2200$ שקלים), אזי ישתלם לו לייצר יותר מחשבים, והכמות שייצר ויציע למכירה תגדל ל-7 $Q_1 = 7$. במקרה זה, הפדיון עבור מכירת המחשבים הוא $P_1 \cdot Q_1 = 2,200 \cdot 7 = 15,400$.

6.2.1.3 תזוזה על עקומת ההיצע

מהי תזוזה על עקומת ההיצע S?

מעבר מנקודה אחת לנקודה אחרת על העקומה, כאשר עקומת ההיצע S לא זזה.

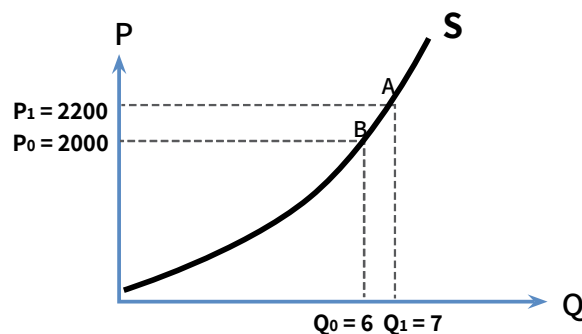

מה הגורם לתזוזה על עקומת ההיצע S?

- שינוי במחיר המוצר בשוק – P
- שינוי בכמות המיוצרת על ידי היצרן

בדוגמה 1, מה הביא את מפעל "יש-מחשב" לזוז מנקודה B לנקודה A?

עלייה במחיר המחשבים בשוק מ-2000 ש"ח ל-2200 ש"ח, הביאה את המפעל להגדיל את הכמות המיוצרת מ-6 מחשבים ל-7 מחשבים ביום.

נשים ♥ למינוח:

שינוי בכמות המיוצרת משמעו תזוזה על עקומת ההיצע.

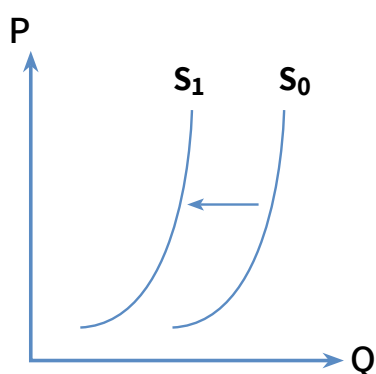
6.2.1.4 תזוזה של עקומת ההיצע

6.2.1.4.1 היצע גדל, היצע קטן

מהי תזוזה של עקומת ההיצע S?

זהו שינוי בהיצע היצרן כולו, שמתבטא בתזוזה של כל עקומת ההיצע S. למרות שמחיר המוצר לא השתנה, היצרנים יציעו כעת למכירה כמות גדולה או קטנה יותר של המוצר. נבחין בין שני מקרים:

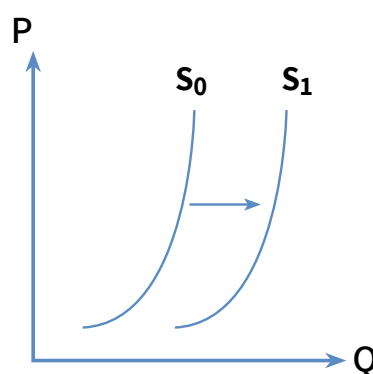
היצע קטן S שמאלה

היצע קטן

באותו המחיר הכמות המוצעת קטנה

היצע גדל S ימינה

היצע גדל

באותו המחיר הכמות המוצעת גדלה

נשים ♥ למינוחים:

שינוי בהיצע משמעו תזוזה של כל עקומת ההיצע של היצרן.

- חשוב להבחין בין כמות מוצעת גדלה לבין היצע גדל:
- כמות מוצעת גדלה = תזוזה על העקומה.
היצרנים מייצרים כמות גדולה יותר בעקבות עלייה במחיר.
- היצע גדל = תזוזה של העקומה (עקומת ההיצע כולה זזה ימינה).
היצרנים מייצרים כמות גדולה יותר עבור אותו המחיר.

6.2.1.4.2 הגורמים לתזוזה של עקומת ההיצע

מה יביא לתזוזה של עקומת ההיצע S של כל היצרנים של מוצר במשק?

נחدد את השאלה:

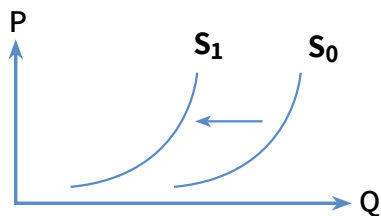
מהן הסיבות לכך שלמרות שלא חל שינוי במחיר המוצר בשוק, היצרנים יציעו כעת למכירה כמות גדולה יותר או קטנה יותר של המוצר?

ישנם ארבעה גורמים מרכזיים שיביאו לתזוזה של S :

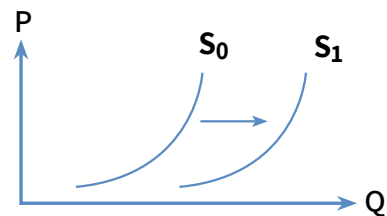
גורם 1 לתזוזה של עקומת ההיצע:

מספר היצרנים המייצרים את המוצר

אם מספר היצרנים קטן,
אזי ההיצע קטן, S זזה שמאלה.

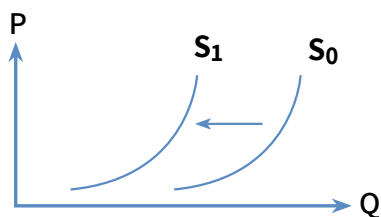
אם מספר היצרנים גדל,
אזי ההיצע גדל, S זזה ימינה.

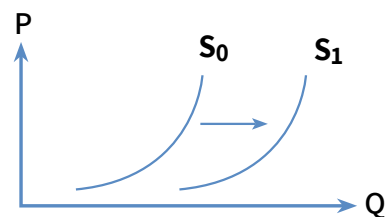
גורם 2 לתזוזה של עקומת ההיצע:

טכנולוגיה

אם במשק חל כשל טכנולוגי,
אזי ההיצע קטן, S זזה שמאלה.

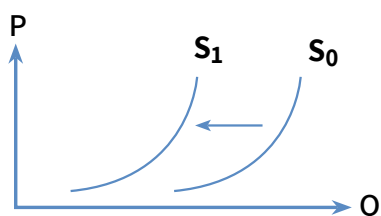

אם במשק חל שיפור טכנולוגי,
אזי ההיצע גדל, S זזה ימינה.

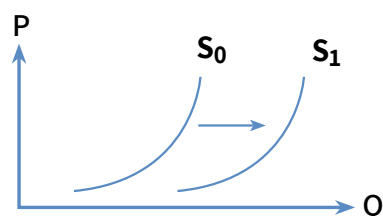

גורם 3 לתזוזה של עקומת ההיצע:**תופעות טבע (בעיקר במוצרים חקלאיים)**

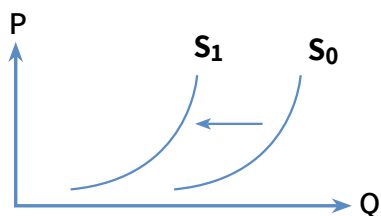
אם במשק חלו תופעות טבע שליליות
(שנת בצורת, שיטפונות, שרב כבד וכו'),
אזי ההיצע קטן, S זזה שמאלה.

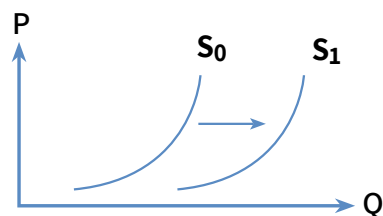
אם במשק חלו תופעות טבע חיוביות
(עונה ברוכת גשמים, קרקע פורייה וכו'),
אזי ההיצע גדל, S זזה ימינה.

גורם 4 לתזוזה של עקומת ההיצע:**מחיר גורם ייצור משתנה**

אם במשק מחיר גורם הייצור המשתנה עלה
(שכר העובדים עלה, עלות חומר הגלם עלתה וכו'),
אזי ההיצע קטן, S זזה שמאלה.

אם במשק מחיר גורם הייצור המשתנה ירד
(שכר העובדים ירד, עלות חומר הגלם ירדה וכו'),
אזי ההיצע גדל, S זזה ימינה.

6.2.2 ביקוש למוצר (Demand)

6.2.2.1 ביקוש הצרכנים למוצר

כדי להבין מהו הביקוש של הצרכנים למוצר מסוים, הניחו ששואלים אותם מהי הכמות המקסימלית שיבקשו לרכוש מהמוצר בכל מחיר.

הכמות המבוקשת של כל אחד מהצרכנים למוצר נובעת מהטעמים האישיים ומסדר העדיפויות שלו.

6.2.2.2 עקומת הביקוש (D)

עקומת הביקוש (D – demand) של הצרכנים למוצר מייצגת באופן גרפי את הקשר בין מחיר המוצר בשוק לבין הכמות המקסימלית שיבקשו הצרכנים לרכוש בכל מחיר ומחיר.

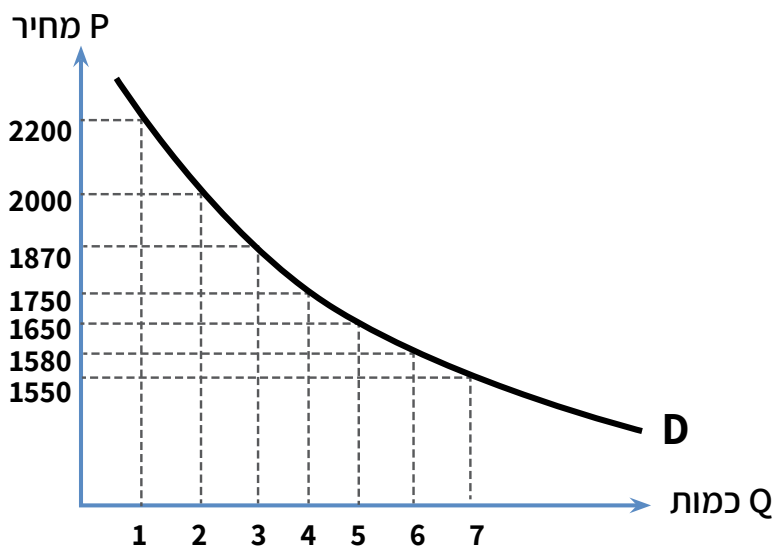
לא קשה לנחש שבדרך כלל, ככל שהמחיר עולה, הכמות שהצרכנים רוצים לקנות מהמוצר (הכמות המבוקשת) יורדת, ומכאן שעקומת הביקוש יורדת משמאל לימין.

דוגמה 2

בטבלה הבאה נתונים מספרי המחשבים שיבקשו הצרכנים לרכוש ממפעל "יש-מחשב" ביום בכל מחיר ומחיר:

מחיר מחשב	2,200	2,000	1,870	1,750	1,650	1,580	1,550
כמות	1	2	3	4	5	6	7

נסרטט עקומת ביקוש של הצרכנים למחשבים:

סך ההוצאות לרכישת כל המוצרים שווה למכפלת המחיר בכמות שנרכשה: $P \cdot Q$.

סך ההוצאות בגרף הוא השטח של המלבן כולו.

מגרף זה ניתן ללמוד כי:

- אם מחיר מחשב בשוק הוא 2000 ש"ח P_0 , אזי הצרכנים יבקשו לרכוש 2 מחשבים ביום ($Q_0 = 2$), וההוצאה הכוללת עבור המחשבים תהיה $P_0 \cdot Q_0 = 2,000 \cdot 2 = 4,000$
- אם מחיר המחשבים יעלה ל-2200 ש"ח P_1 , אזי הכמות המבוקשת של מחשבים תרד ל-1 $Q_1 = 1$, כלומר הצרכנים ירכשו מחשב אחד ביום. במקרה זה, ההוצאה הכוללת לקניית המחשבים היא $P_1 \cdot Q_1 = 2,200 \cdot 1 = 2,200$.

ניתן לנתח את העקומה גם להפך:

נשאל מהו המחיר שהצרכן יסכים לשלם על כל יחידה נוספת שירכוש.

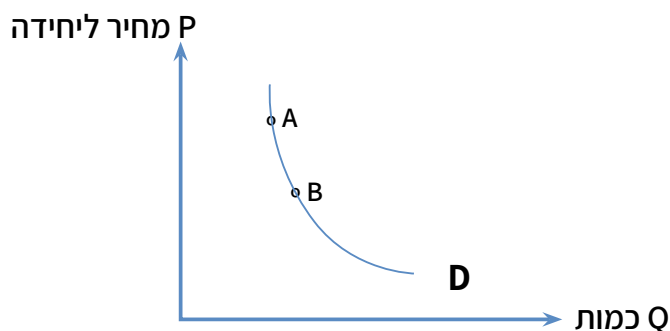
ברור שככל שהכמות שרוכש הצרכן גדלה, הוא יסכים לשלם מחיר נמוך יותר:

כדי לרכוש את המחשב הראשון הוא יסכים לשלם 2200 ש"ח, אך עבור המחשב השני יסכים לשלם רק 2000 ש"ח, כיוון שהתועלת שלו ממחשב זה קטנה יותר.

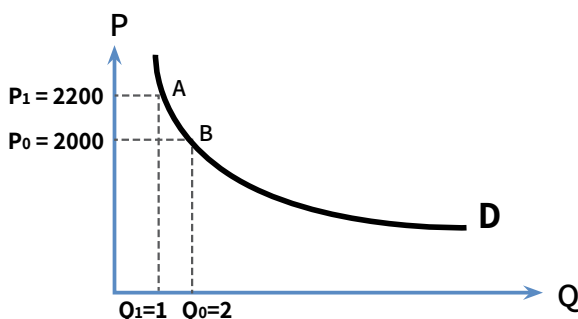
6.2.2.3 תזוזה על עקומת הביקוש

מהי תזוזה על עקומת הביקוש D?

מעבר מנקודה אחת לנקודה אחרת על העקומה, כאשר עקומת הביקוש D לא זזה.

מה הגורם לתזוזה על עקומת הביקוש D?

- שינוי במחיר המוצר בשוק P
  - שינוי בכמות המבוקשת
- בדוגמה שלנו, מה גרם לצרכנים לזוז מנקודה B לנקודה A? עלייה במחיר המחשבים בשוק מ-2,000 ש"ח ל-2,200 ש"ח הביאה את הצרכנים לרכוש כמות קטנה יותר של מחשבים.

נשים ♥ למינוח:

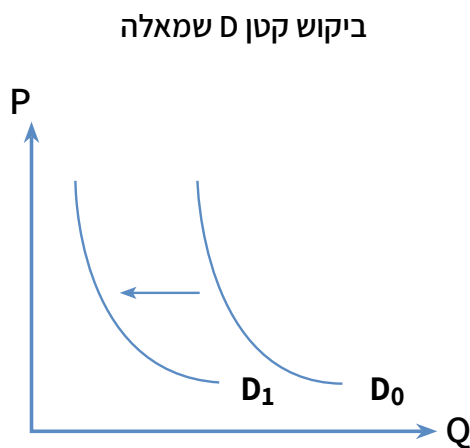
שינוי בכמות המבוקשת משמעו תזוזה על עקומת הביקוש.

6.2.2.4 תזוזה של עקומת הביקוש

6.2.2.4.1 ביקוש גדל, ביקוש קטן

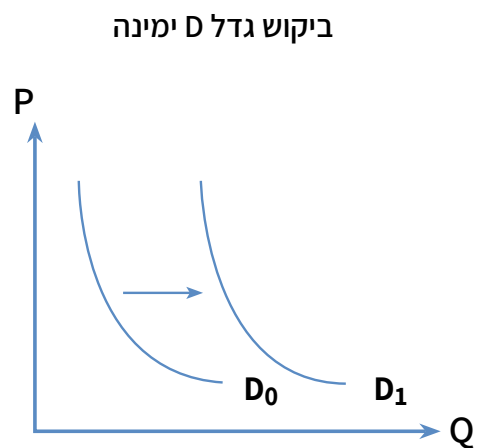
מהי תזוזה של עקומת הביקוש D?

זהו שינוי בביקוש כולו של הצרכנים, שמתבטא בתזוזה של כל עקומת הביקוש D: למרות שמחיר המוצר בשוק לא השתנה, הצרכנים יבקשו לרכוש כעת כמות גדולה או קטנה יותר מהמוצר. נבחין בין שני מקרים:

ביקוש קטן

באותו המחיר הכמות המבוקשת קטנה

ביקוש גדל

באותו המחיר הכמות המבוקשת גדלה

נשים ♥ למינוחים:

- שינוי בביקוש משמעו תזוזה של כל עקומת הביקוש של הצרכנים.
- חשוב להבחין בין כמות מבוקשת גדלה לבין ביקוש גדל:
- כמות מבוקשת גדלה = תזוזה על העקומה.
בעקבות ירידה במחיר הצרכנים מבקשים כמות גדולה יותר.
- ביקוש גדל = תזוזה של העקומה (עקומת הביקוש כולה זזה ימינה).
המחיר לא השתנה, ועדיין הצרכנים מבקשים כמות גדולה יותר.

6.2.2.4.2 הגורמים לתזוזה של עקומת הביקוש

מה יביא לתזוזה של D עקומת הביקוש של כל הצרכנים למוצר במשק?

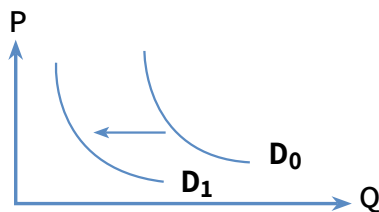
כלומר, מהן הסיבות לכך שלמרות שלא חל שינוי במחיר המוצר בשוק, הצרכנים יבקשו לרכוש כמות גדולה יותר או קטנה יותר של המוצר?

ישנם שישה גורמים מרכזיים שיביאו לתזוזה של D :

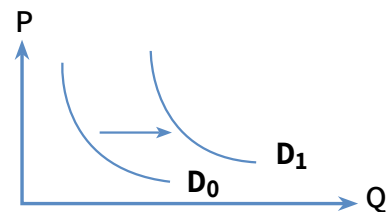
גורם 1 לתזוזה של עקומת הביקוש:

גודל האוכלוסייה – מספר הצרכנים המבקשים את המוצר

אם מספר צרכני המוצר במשק קטן (המשפחה הצטמצמה, מספר התושבים ירד וכו'), אזי הביקוש קטן, D זזה שמאלה.

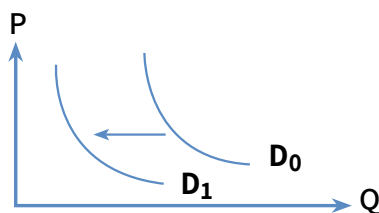
אם מספר צרכני המוצר במשק גדל (המשפחה גדלה, הגיעו אורחים, מספר התושבים עלה וכו'), אזי הביקוש גדל, D זזה ימינה.

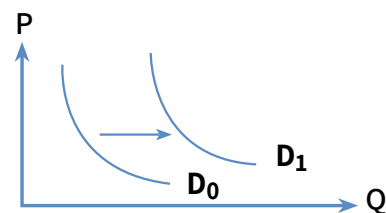
גורם 2 לתזוזה של עקומת הביקוש:

טעמים (בעקבות פרסום, אופנה ועונות השנה)

טעמים שליליים (פרסום שלילי על המוצר, מוצר שלא זקוקים לו בעונה הנוכחית, מוצר שכבר לא אופנתי וכו'), יביאו לירידה בביקוש, D תזוז שמאלה.

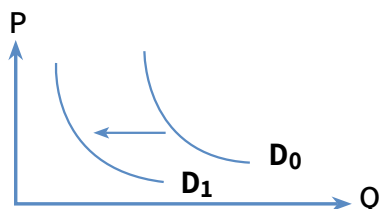
טעמים חיוביים (פרסום חיובי על המוצר, מוצר שזקוקים לו בעונה הנוכחית, מוצר אופנתי וכו'), יביאו לגידול בביקוש, D תזוז ימינה.

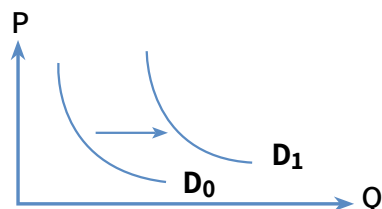
גורם 3 לתזוזה של עקומת הביקוש:

ציפייה לשינוי מחיר המוצר בעתיד

אם הצרכנים צופים שמחיר המוצר ירד בעתיד, הם יעדיפו להמתין לירידת המחירים, והיום הביקוש יקטן, D תזוז שמאלה.

אם הצרכנים צופים שמחיר המוצר יעלה בעתיד, הם יעדיפו לרכוש אותו לפני עליית המחירים, והיום הביקוש יגדל, D תזוז ימינה.

הקדמה לגורם 4 לתזוזה של עקומת הביקוש:

מוצר נורמלי, מוצר נחות, מוצר ניטרלי

- **מוצר נורמלי:** מוצר שלא נרכש בכמות גדולה יותר רק בשל מגבלת הכנסה פנויה, ולכן יושפע משינוי בהכנסה באופן הבא:
אם ההכנסה שלנו תגדל, נבקש לקנות מהמוצר יותר, ולהפך: אם ההכנסה תקטן, נבקש לרכוש ממנו פחות.
לדוגמה: טיסות לחו"ל, בגדים או נעלי ספורט.
- **מוצר נחות:** מוצר שנרכש בלית ברירה, רק בשל מגבלת תקציב שלא אפשרה רכישת מוצרים טובים יותר, ולכן כאשר ההכנסה תשתנה, הוא יושפע באופן הבא:
אם ההכנסה שלנו תגדל, נבקש לקנות מהמוצר פחות, ולהפך: אם ההכנסה תקטן, ניאלץ לרכוש ממנו יותר.
לדוגמה: נסיעות באוטובוס, חיקויי מותגים של בגדים, או לחם אחיד.
- **מוצר ניטרלי:** מוצר שאינו מושפע משינוי בהכנסה.
לדוגמה: מלח, תרופות או מזון לתינוקות.

נשים: ♥

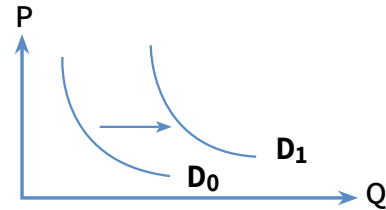
ההתייחסות למוצר היא אישית: עבור אדם אחד נסיעה באוטובוס יכולה להיחשב למוצר נחות, שהוא משתמש בו בלית ברירה, ועבור אדם אחר נסיעה באוטובוס יכולה להיחשב לפריבילגיה ולכן למוצר נורמלי.

גורם 4 לתזוזה של עקומת הביקוש:

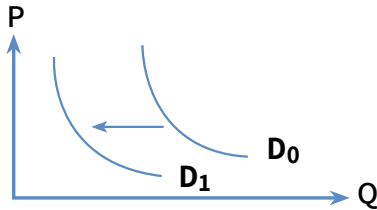
שינוי בהכנסת הצרכנים (חובה לדעת אם המוצר נורמלי/נחות/ניטרלי)

במוצר נורמלי

אם ההכנסה תגדל, אזי הביקוש למוצר יגדל,
כיוון שהצרכן רוצה יותר את המוצר,
D תזוז ימינה.

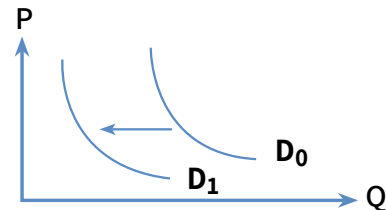

ול הפך: אם ההכנסה תקטן,
אזי הצרכן יאלץ לצמצם בהוצאות וביקוש יקטן,
D תזוז שמאלה.

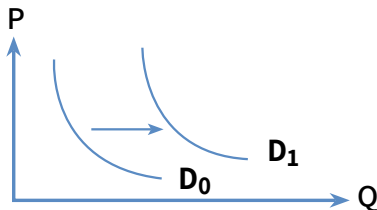

במוצר נחות

אם ההכנסה תגדל, אזי הביקוש למוצר יקטן,
מכיוון שהצרכן יעדיף לרכוש מוצרים שווים יותר,
D תזוז שמאלה.

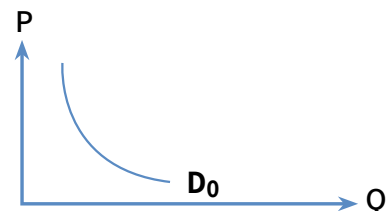

ול הפך: אם ההכנסה תקטן, אזי הביקוש יגדל.
בלית ברירה הצרכן ירכוש יותר מהמוצר,
D תזוז ימינה.

במוצר ניטרלי

אם ההכנסה תגדל/תקטן,
אזי הביקוש למוצר לא ישתנה,
D לא תזוז.

הקדמה לגורם 5 לתזוזה של עקומת הביקוש:

מוצרים תחליפיים

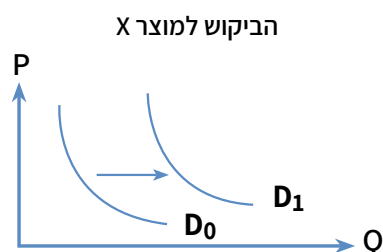
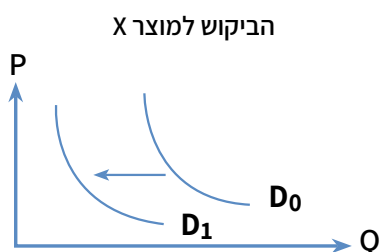
שני מוצרים, X ו-Y, נקראים מוצרים תחליפיים אם שניהם עונים על אותו הצורך והצרכן רכש את X או את Y. לדוגמה: חברות הסלולר פלאפון או סלקום, משקפיים או עדשות מגע, סוכר או סוכרזית, קפה או תה. מחיר של מוצר אחד ישפיע על השיקול אם לרכוש אותו או את המוצר האחר.

גורם 5 לתזוזה של עקומת הביקוש:

שינוי במחיר מוצר תחליפי

אם מחיר מוצר Y ירד, אזי הצרכן ירכוש יותר את Y והביקוש למוצר התחליפי X קטן. D של עקומת X תזוז שמאלה.

אם מחיר מוצר Y עלה, אזי הביקוש למוצר התחליפי X גדל משום ש-Y יקר והצרכן יעדיף לרכוש את X. D של עקומת X תזוז ימינה

הקדמה לגורם 6 לתזוזה של עקומת הביקוש:

מוצרים משלימים

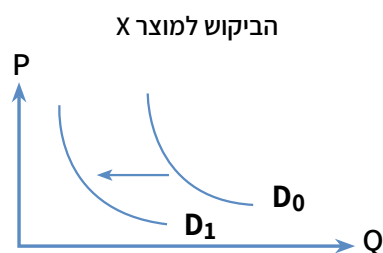
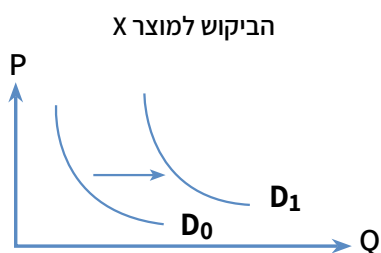
שני מוצרים, X ו-Y, נקראים מוצרים משלימים אם הצרכן רכש גם את X וגם את Y (רכישת X תלויה ברכישת Y, ולהפך). לדוגמה: שוקולית וחלב, אופנוע וביטוח לאופנוע, רכב ודלק, טיסה לארצות הברית ומלון בארצות הברית. מחיר של מוצר אחד ישפיע על השיקול אם לרכוש אותו וגם את המוצר השני.

גורם 6 לתזוזה של עקומת הביקוש:

שינוי במחיר מוצר תחליפי

אם מחיר מוצר Y ירד, אזי הצרכן ירכוש יותר מ-Y ולכן ירכוש כמות גדולה יותר מהמוצר המשלים X. הביקוש ל-X יעלה. D של עקומת X תזוז ימינה.

אם מחיר מוצר Y יעלה, אזי הצרכן ירכוש כמות קטנה יותר מ-Y ולכן ירכוש פחות מהמוצר המשלים X. הביקוש ל-X ירד. D של עקומת X תזוז שמאלה.

דף סיכום - מלאו את החסר:

הגורמים לתזוזה על עקומת ההיצע S

✓

✓

הגורמים לתזוזה של עקומת ההיצע S

✓

✓

✓

✓

הגורמים לתזוזה על עקומת הביקוש D

✓

✓

הגורמים לתזוזה של עקומת הביקוש D

✓

✓

✓

✓

✓

✓

6.3 שיווי משקל בשוק המוצר

6.3.1 שיווי משקל בשוק תחרותי

עד כה ניתחנו לחוד את היצרנים והצרכנים, וניתחנו את עקומת S – היצע היצרנים של המוצר, ואת עקומת D – ביקוש הצרכנים למוצר.

כעת היצרנים והצרכנים נפגשים בשוק ומנהלים משא ומתן לגבי מחיר המוצר והכמות שתירכש ממנו. שיווי משקל (שו"מ) יתקבל כאשר שני הצדדים יסכימו על מחיר P_0 , בו היצרנים והצרכנים יסכימו למכור ולקנות את אותה הכמות Q_0 (ללא עודפים).

דוגמה 3

נצרך את נתוני ההיצע והביקוש בשוק המחשבים שניתחנו בדוגמאות 1 ו-2 לטבלה אחת:

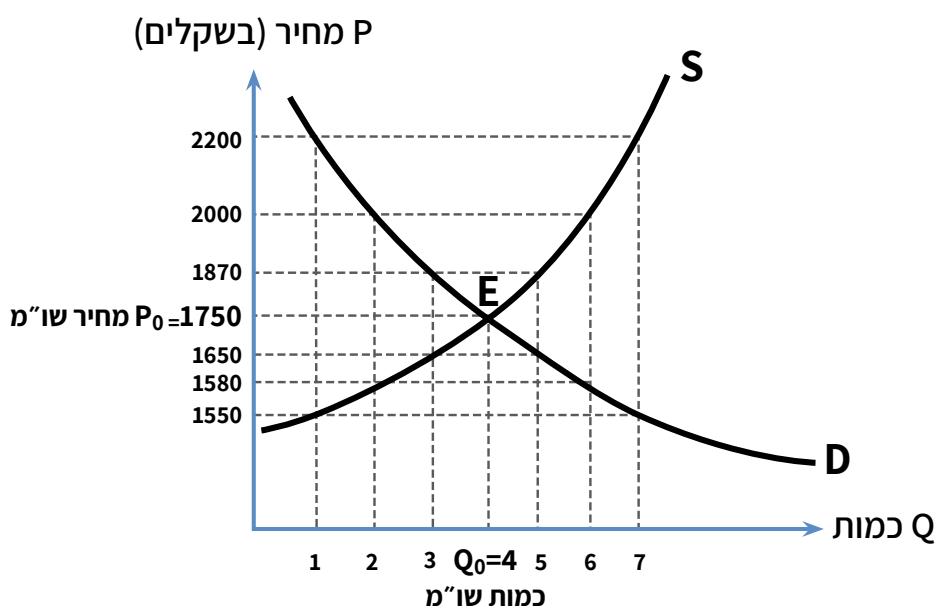
P מחיר	2,200	2,000	1,870	1,750	1,650	1,580	1,550
Q_S כמות מוצעת	7	6	5	4	3	2	1
Q_D כמות מבוקשת	1	2	3	4	5	6	7

נקודת שו"מ:

המחיר בו מסכימים לגבי הכמות. המחיר הוא 1750 ש"ח. במחיר זה יימכרו 4 מחשבים.

נסביר זאת בעזרת גרף ההיצע וגרף הביקוש למחשבים שסרטטנו קודם:

נכניס את שתי העקומות לאותה מערכת צירים, ונראה כיצד נקבעים מחיר שיווי המשקל וכמות שיווי המשקל בשוק.

נקודת שיווי המשקל E תתקבל בנקודת החיתוך בין הביקוש D לבין ההיצע S.

מסקנה: מחיר שיווי המשקל הוא $P_0 = 1,750$, וכמות שיווי המשקל היא $Q_0 = 4$.

הוצאות הצרכנים: $P_0 \cdot Q_0 = 1750 \cdot 4 = 7,000$

הכנסות (פדיון) היצרנים: $P_0 \cdot Q_0 = 1750 \cdot 4 = 7,000$

6.3.2 עודף היצע ועודף ביקוש

עודף היצע

הכמות העודפת בין זו שמציעים היצרנים לזו שמבקשים הצרכנים באותו מחיר.

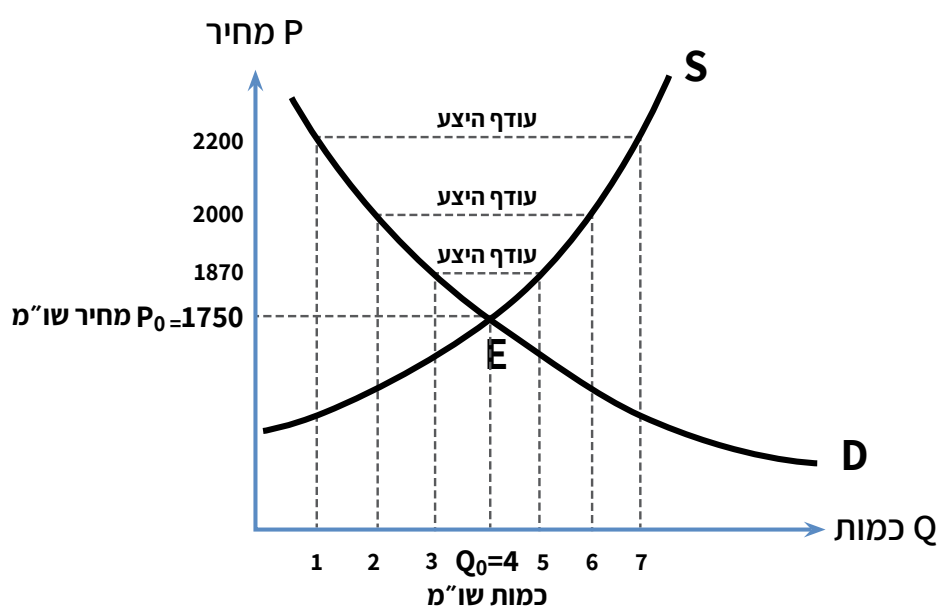
$$\text{עודף היצע} = Q_s - Q_d$$

עודף היצע מתקבל כאשר מחיר המוצר בשוק גבוה ממחיר שיווי המשקל.

דוגמה 4

בהמשך לדוגמאות 1 ו-2, נסתכל בטבלה ובגרף ונחשב את עודף ההיצע של מחירים בכל מחיר הגבוה ממחיר שיווי המשקל:

P מחיר	1,550	1,580	1,650	1,750	1,870	2,000	2,200
Q_s כמות מוצעת	1	2	3	4	5	6	7
Q_d כמות מבוקשת	7	6	5	4	3	2	1
עודף היצע				0	2	4	6

נניח שמחיר מחשב בשוק הוא 2,200 ש"ח. מהו עודף ההיצע?

במחיר 2200 ש"ח המפעל מציע למכירה 7 מחשבים (בגרף: לפי עקומת ההיצע S), ואילו הצרכנים מבקשים לרכוש רק מחשב אחד (לפי עקומת הביקוש D) ← למפעל נותרו 6 מחשבים עודפים. מה יעשה? יוריד מחירים.

במחיר 2,000 ש"ח הצרכנים רוכשים כבר 2 מחשבים, כי המחיר זול מבעבר, אך מצד שני ליצרנים משתלם למכור רק 6 מחשבים ← נותר עודף היצע של 4 מחשבים.

המפעל ממשיך להוריד את מחיר המחשב, אך גם במחיר 1,870 ש"ח נותר למפעל המייצר עודף היצע של 2 מחשבים. כך ימשיך המפעל להוריד מחירים, עד שבמחיר 1750 ש"ח יציע למכירה 4 מחשבים, והצרכנים יבקשו לרכוש בדיוק 4 מחשבים ← לא יישאר עודף ← זהו מחיר שיווי המשקל.

כל עוד במחיר המוצר יש עודף היצע, יש לחץ להורדת מחירים.

עודף ביקוש

הפער בין הכמות שמבקשים הצרכנים לכמות שמציעים היצרנים באותו המחיר.

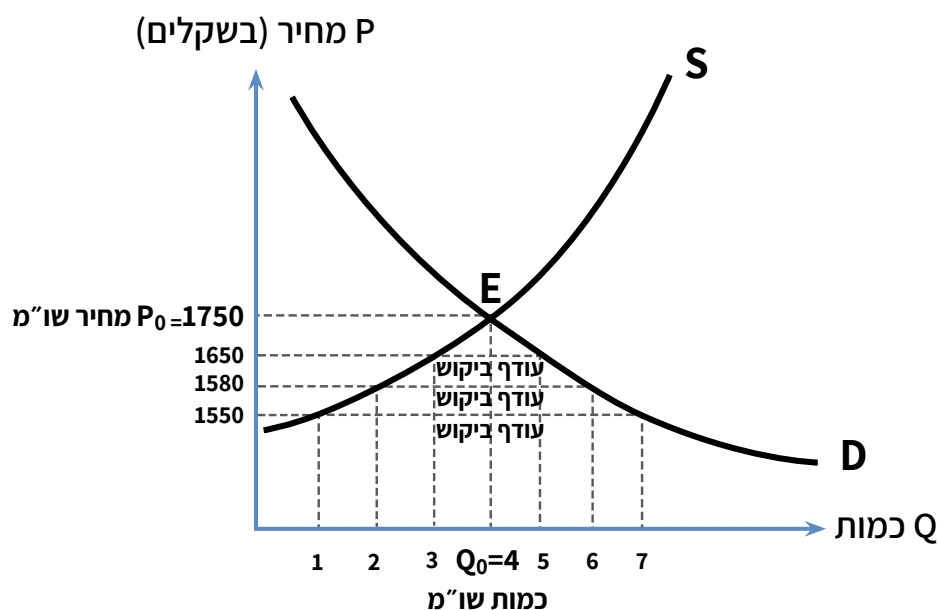
$$\text{עודף ביקוש} = Q_D - Q_S$$

עודף ביקוש מתקבל כאשר מחיר המוצר בשוק נמוך ממחיר שיווי המשקל.

דוגמה 5

בהמשך לדוגמאות 1 ו-2 נסתכל בטבלה ובגרף ונחשב את עודף הביקוש עבור מחירים הנמוכים ממחיר שיווי המשקל:

P מחיר	2,200	2,000	1,870	1,750	1,650	1,580	1,550
Q_S כמות מוצעת	7	6	5	4	3	2	1
Q_D כמות מבוקשת	1	2	3	4	5	6	7
עודף ביקוש				0	2	4	6

נניח כי מחיר המחשב הוא 1,550 ש"ח. מהו עודף הביקוש במחיר זה?

במחיר 1,550 ש"ח המפעל מציע למכירה מחשב אחד (בגרף: לפי עקומת ההיצע S), ואילו הצרכנים מבקשים לרכוש 7 מחשבים (לפי עקומת הביקוש D) ← יש עודף ביקוש של 6 מחשבים. המפעל מבין שהמחשבים שלו מבוקשים. מה יעשה? יעלה מחירים.

במחיר 1,580 ש"ח הצרכנים רוצים פחות מחשבים (כי המחיר התייקר), אולם עדיין יש פער של 4 מחשבים בין הביקוש לבין ההיצע.

יצרן המחשבים ממשיך להעלות את מחיר המחשב ל-1,650 ש"ח ומציע 3 מחשבים, והצרכנים מבקשים 5 מחשבים ← עדיין עודף ביקוש של 2 מחשבים.

כך ימשיך המפעל להעלות מחירים, ובמחיר 1750 ש"ח לא יישאר עודף. הצרכנים והיצרנים יבקשו ויציעו בדיוק 4 מחשבים ← זהו מחיר שיווי המשקל.

כל עוד במחיר המוצר יש עודף ביקוש, היצרנים יעלו מחירים.

6.3.3 שינויים בשיווי המשקל בעקבות שינויים בביקוש או בהיצע

מה קורה כאשר יש שינוי בביקוש או בהיצע? כלומר, מהי תוצאת התזוזה של עקומת הביקוש או של עקומת ההיצע במשק? כאשר אחת העקומות תזוז, נגיע לנקודת שיווי משקל חדשה שבה יהיה מחיר חדש, והכמות שתימכר תשתנה גם כן. ננתח את השפעת כל שינוי: עלייה בביקוש, ירידה בביקוש, עלייה בהיצע וירידה בהיצע.

גידול בביקוש למוצר

מה יקרה אם הביקוש למוצר יגדל והצרכנים יבקשו לרכוש כמות גדולה יותר מהמוצר?

כאשר היצרנים רואים שהביקוש למוצר שלהם גדל, הם מעלים מחירים.

ננתח זאת גם בעזרת גרף:

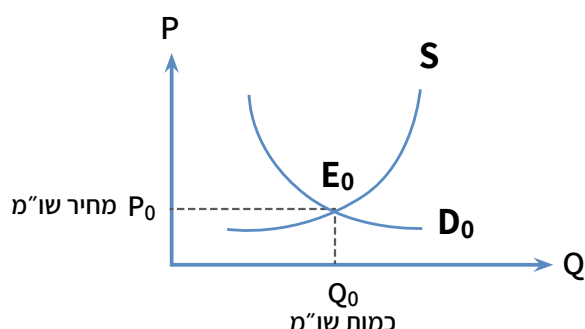
כשהביקוש גדל עקומת הביקוש D זזה ימינה.

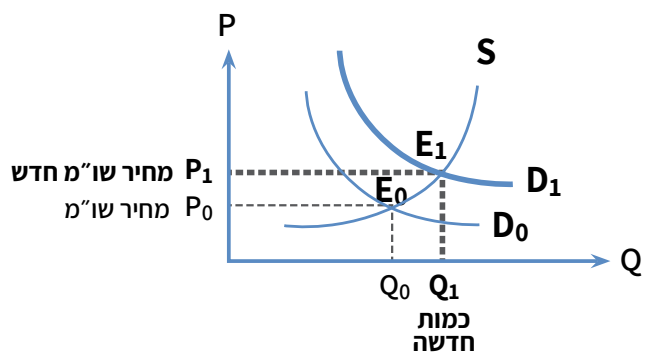
נשווה בין המחיר והכמות בנקודת שו"מ לפני ואחרי השינוי.

לפני השינוי נקודת שו"מ E_0 :

כמות שו"מ: Q_0

מחיר שו"מ: P_0

אחרי השינוי נקודת שו"מ E_1 :

כמות שו"מ: Q_1 , הכמות גדלה

מחיר שו"מ: P_1 , המחיר עלה

לסיכום: אם $\uparrow D$ אז $\uparrow P$, $\uparrow Q$

תרגיל 1

כיצד יושפע שוק טוסטוסים אם ידוע כי הכנסת הצרכנים במשק ירדה וטוסטוסים הם מוצר נחות עבורם?

ירידה בביקוש למוצר

מה תהיה ההשפעה של ירידה בביקוש, כשהצרכנים יבקשו לרכוש כמות קטנה יותר מהמוצר?

כאשר היצרנים יראו שהביקוש למוצר שלהם קטן הם יבקשו לעודד את הצרכנים לרכוש את המוצרים, ולכן יורידו מחירים.

ננתח זאת גם בעזרת גרף:

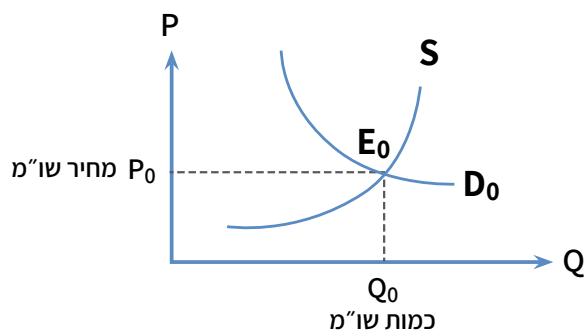
כשהביקוש קטן עקומת הביקוש D זזה שמאלה.

נשווה בין המחיר והכמות בנקודת שו"מ לפני ואחרי השינוי.

לפני השינוי נקודת שו"מ E_0 :

כמות שו"מ: Q_0

מחיר שו"מ: P_0

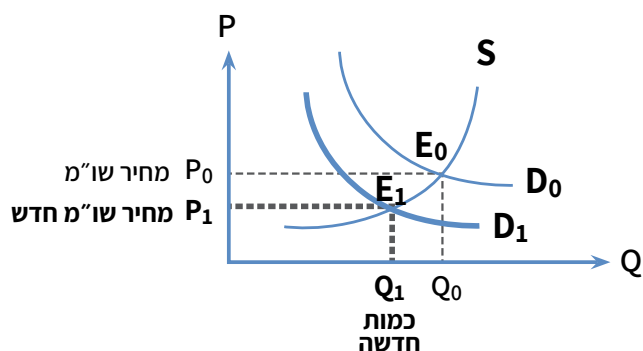

אחרי השינוי נקודת שו"מ E_1 :

כמות שו"מ: Q_1 , הכמות קטנה

מחיר שו"מ: P_1 , המחיר ירד

לסיכום: אם $\downarrow D$ אז $\downarrow P$, $\downarrow Q$

תרגיל 2

בעקבות מחירי הקוטג' המופקעים, התארגנו הצרכנים והכריזו על חרם על הגבינה.
כיצד השפיעה מחאת הקוטג' על שוק הקוטג'?

גידול בהיצע המוצר

כיצד תשפיע עלייה בהיצע היצרנים המייצרים את המוצר? כלומר, מה יקרה אם כעת היצרנים יגדילו את היצע המוצרים?

כאשר השוק מוצף בסחורה, מחירי המוצרים יורדים.

ננתח זאת גם בעזרת גרף:

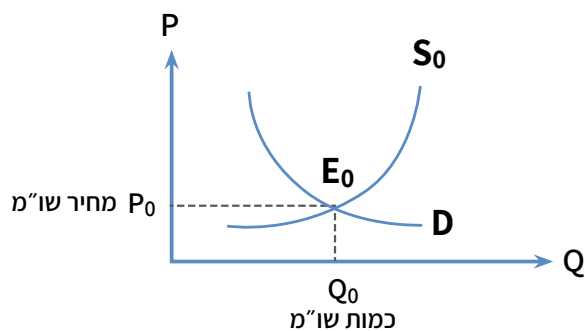
כשההיצע גדל עקומת ההיצע S זזה ימינה.

נשווה בין המחיר והכמות בנקודת שו"מ לפני ואחרי השינוי.

לפני השינוי נקודת שו"מ E_0 :

כמות שו"מ: Q_0

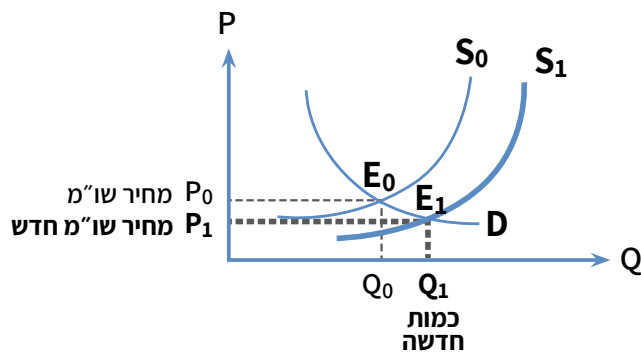
מחיר שו"מ: P_0

אחרי השינוי נקודת שו"מ E_1 :

כמות שו"מ: Q_1 , הכמות גדלה

מחיר שו"מ: P_1 , המחיר ירד

לסיכום: אם $\uparrow S$ או $\uparrow Q$, $\downarrow P$

תרגיל 3

הסבירו כיצד תשפיע הורדת מחיר המלט על שוק הדירות.

ירידה בהיצע המוצר

מה יקרה אם כעת היצרנים יקטינו את היצע המוצרים?

כאשר יש מחסור מהמוצר בשוק, מחירו עולה.

ננתח זאת גם בעזרת גרף:

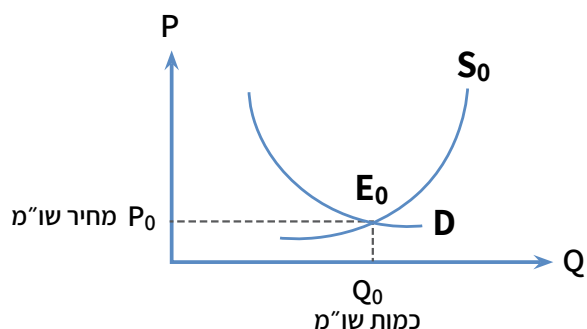
כשההיצע קטן עקומת ההיצע S זזה שמאלה.

נשווה בין המחיר והכמות בנקודת שו"מ לפני ואחרי השינוי.

לפני השינוי נקודת שו"מ E_0 :

כמות שו"מ: Q_0

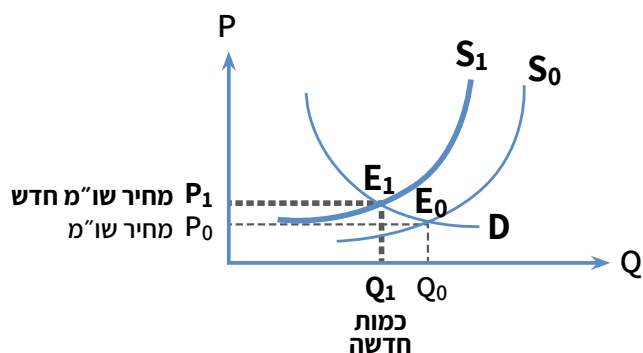
מחיר שו"מ: P_0

אחרי השינוי נקודת שו"מ E_1 :

כמות שו"מ: Q_1 , הכמות קטנה

מחיר שו"מ: P_1 , המחיר עלה

לסיכום: אם $\downarrow S$ אז $\downarrow Q$ ו- $\uparrow P$

תרגיל 4

השנה הייתה שנת בצורת. מה תהיה ההשפעה על שוק התפוזים?

טבלת סיכום

תזוזה של עקומה	מחיר (P)	כמות (Q)
1. ביקוש גדל (D זזה ימינה)	עולה	עולה
2. ביקוש קטן (D זזה שמאלה)	יורד	יורד
3. היצע גדל (S זזה ימינה)	יורד	עולה
4. היצע קטן (S זזה שמאלה)	עולה	יורד

6.4 משק פתוח – מסחר בין-לאומי במוצר

6.4.1 המחיר העולמי (נטו) של המוצר והשפעתו על שוק המוצר המקומי

עד כה ניתחנו משק סגור שבו היצרנים המקומיים יכולים למכור את המוצר רק לצרכנים המקומיים, ולהפך, הצרכנים המקומיים יכולים לרכוש את המוצר רק מהיצרנים המקומיים.

כאשר משק נפתח למסחר בין-לאומי (הופך להיות משק פתוח) יש גורמים נוספים שנכנסים למשחק: הביקוש וההיצע העולמיים. כעת אפשר לרכוש מוצרים מחו"ל (לייבא) או למכור מוצרים לחו"ל (לייצא).

הנחה חשובה:

מחיר המוצר בחו"ל הוא מחיר קבוע (P_w), והמשק העולמי הוא משק גדול מאד, כך שהכמות שניתן למכור או לקנות היא אינסופית.

לכן, המשק שלנו יכול לבחור אם להיכנס למשק העולמי כיצרן (למכור לחו"ל במחיר P_w) או כצרכן (לקנות מחו"ל במחיר P_w).

כיצד נחליט? נשווה בין המחיר P_0 שהיה עד כה במשק הסגור לבין המחיר העולמי P_w :

אם מחיר המוצר בחו"ל P_w נמוך מהמחיר בארץ P_0 , לצרכנים ישתלם לרכוש אותו מחו"ל, כלומר לייבא את המוצר.

אם מחיר המוצר בחו"ל P_w גבוה מהמחיר בארץ P_0 , ליצרנים ישתלם למכור אותו לחו"ל, כלומר לייצא את המוצר.

מה קורה למשק שנפתח למסחר בין-לאומי?

בשוק שנפתח למסחר בין-לאומי המחיר שייקבע במשק יהיה זהה למחיר העולמי.

מדוע?

אם לפני פתיחת המשק למסחר בין-לאומי מחיר המוצר בארץ P_0 היה גבוה מהמחיר הבין-לאומי P_w , אזי לאחר פתיחת המשק הצרכנים המקומיים ייבאו את המוצר מחו"ל במחיר נמוך יותר P_w , ולא יסכימו לשלם ליצרנים בארץ את המחיר המקורי הגבוה.

אם המחיר בנקודת שיווי המשקל בארץ לפני פתיחת המשק למסחר בין-לאומי P_0 היה נמוך מהמחיר הבין-לאומי P_w , אזי לאחר פתיחת המשק היצרנים יעדיפו לייצא לחו"ל ולקבל על כל יחידת מוצר שייצרו את המחיר הגבוה P_w .

הערה חשובה:

נזכור כי אחד ממאפייני שוק תחרותי הוא שהמוצר אחיד, וכך גם לגבי המוצרים בחו"ל.

משמעות אחדות המוצר היא שהצרכנים רואים את המוצר המיוצר בארץ כזהה למוצר המיוצר בחו"ל ואין משמעות למקום הייצור מבחינת איכות המוצר או מבחינת כל סממן אחר.

6.4.2 יבוא

מתי ישתלם לצרכנים לייבא את המוצר מחו"ל?

כשמחיר המוצר בחו"ל P_W נמוך מהמחיר שהיה עד כה בארץ P_0 .

דוגמה 1: שוק השוקולד המריר

לפני פתיחת המשק למסחר בין-לאומי:

במשק סגור יצרני השוקולד מכרו את המוצרים רק לצרכנים במשק, וצרכני השוקולד המריר במשק יכלו לרכוש אותו רק מהיצרנים בארץ.

נניח לדוגמה כי מחיר השוקולד היה 10 ש"ח, וכי במחיר זה הצרכנים בארץ רכשו 200 חפיסות שוקולד.

כלומר, נקודת שיווי המשקל: $P_0 = 10, Q_0 = 200$.

כעת המשק נפתח למסחר בין-לאומי. המחיר העולמי לחפיסת שוקולד $P_W = 6$:

היות שמחיר השוקולד המריר בחו"ל זול יותר מהמחיר שהיה עד כה בארץ, הצרכנים יעדיפו לקנות את המוצרים מחו"ל במחיר הנמוך $P_W = 6$.

יהיה יבוא של שוקולד מריר למשק.

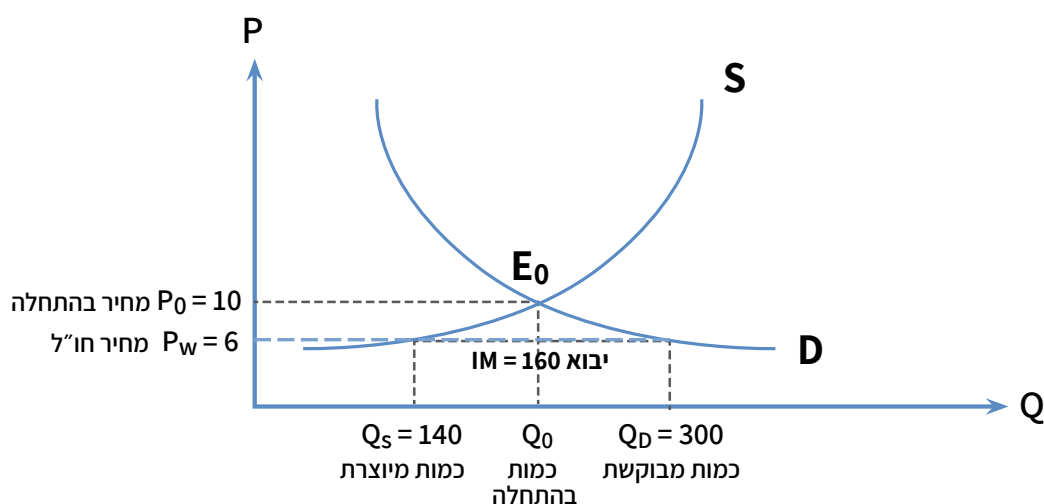
אבל –

כעת הצרכנים לא ירצו לרכוש מהיצרנים בארץ שוקולד במחיר הגבוה שהיה עד כה, אלא רק במחיר הנמוך $P_W = 6$.

כתוצאה מכך, היצרנים בארץ נאלצים להוריד את המחירים למחיר שבחו"ל.

← **מחיר המוצר בארץ ירד ויהיה זהה למחיר שבחו"ל!**

כעת, נסתכל על המחיר החדש P_W ונבדוק:

הכמות שמבקשים הצרכנים בארץ גדלה (כי המחיר ירד). נניח שיבקשו כעת 300 חפיסות.

הכמות שמייצרים היצרנים בארץ קטנה (כי מוכרים במחיר נמוך). נניח שיציעו 140 חפיסות.

מהיכן ישיגו הצרכנים את הכמות העודפת? הם ייבאו מחו"ל 160 חפיסות $300 - 140$.

לסיכום:**בעקבות הייבוא:**

מחיר השוקולד המריר ירד למחיר חו"ל ($P_W = 6$).

הצרכנים בארץ ☺ (משום שמחיר השוקולד המריר ירד, וכעת ירכשו יותר שוקולדים).

היצרנים בארץ ☹ (כי הם נאלצים למכור שוקולד במחיר נמוך יותר, וימכרו פחות שוקולדים).

תרגיל 5

ישראל מייצרת מדפסות. מחיר מדפסת המיוצרת בישראל הוא 500 ש"ח. לאחרונה נפתח שוק המדפסות למסחר בין-לאומי, והצרכנים החליטו לרכוש מדפסות מחו"ל (הניחו שאיכות המדפסות המקומיות והמייבאות זהה).

- מהו מחירה של מדפסת מייבאת?
- מה יהיה מחיר מדפסת המיוצרת בישראל?
- מה יהיה השינוי בכמות המדפסות המיוצרות בארץ?

6.4.3 יצוא

מתי ישתלם ליצרנים לייצא את המוצר לחו"ל?

כשמחיר המוצר בחו"ל P_W גבוה מהמחיר שבו מכרו עד כה לצרכנים בארץ.

דוגמה 2: שוק השוקולד הלבן

לפני פתיחת המשק למסחר בין-לאומי:

הפעילות מתבצעת במשק סגור בלבד בין יצרני השוקולד הלבן לבין הצרכנים.

נניח כי מחיר השוקולד הלבן היה 10 ש"ח, ובמחיר זה הצרכנים בארץ רכשו 200 חפיסות שוקולד לבן.

נקודת שיווי המשקל: $P_0 = 10$, $Q_0 = 200$.

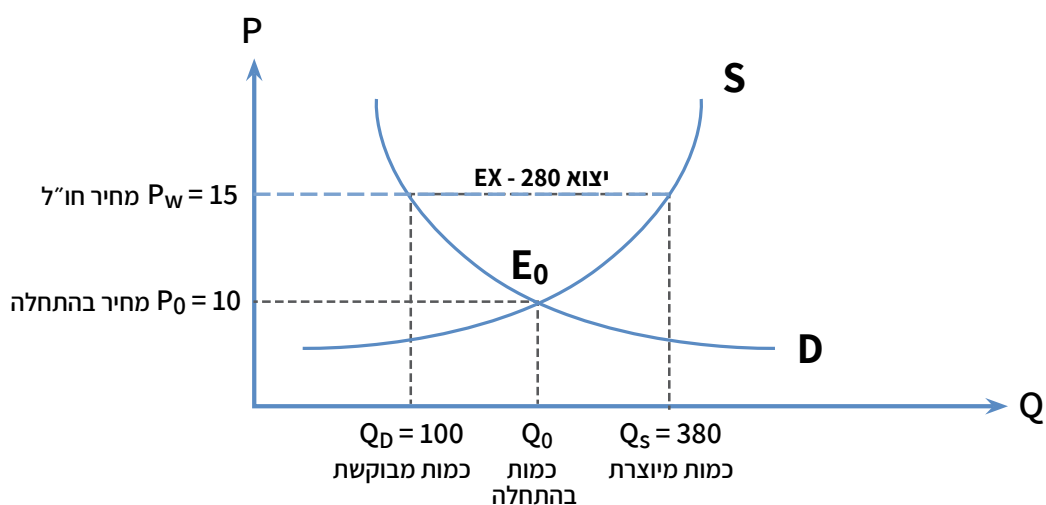
כעת המשק נפתח למסחר בין-לאומי. המחיר העולמי לחפיסת שוקולד $P_W = 15$:

היצרנים רואים שמחיר השוקולד הלבן בחו"ל גבוה יותר מהמחיר שבו מכרו בארץ (10 ש"ח), ולכן יעדיפו למכור את השוקולד הלבן בחו"ל ולקבל תמורתו $P_W = 15$.

כלומר, היצרנים לא ימכרו את השוקולד הלבן לצרכנים במשק המקומי, אלא אם הצרכנים ישלמו להם גם כן 15 ש"ח.

← **מחיר המוצר בארץ יעלה ויהיה זהה למחיר חו"ל!**

כעת, נסתכל על המחיר החדש P_W ונבדוק:

הכמות שמבקשים הצרכנים בארץ ירדה (כי המחיר עלה). נניח שיבקשו כעת 100 חפיסות.
 הכמות שמייצרים היצרנים בארץ גדלה (כי מוכרים במחיר גבוה). נניח שיציעו 380 חפיסות.
 מה יעשו היצרנים עם הכמות העודפת? ייצאו לחו"ל 280 חפיסות = $380 - 100$.

לסיכום:

בעקבות הייצוא:

מחיר השוקולד עלה למחיר חו"ל ($P_W = 15$).

הצרכנים בארץ ☹️ (מכיוון שמחיר השוקולד הלבן עלה, וכעת ירכשו פחות שוקולד לבן).

היצרנים בארץ ☺️ (כי מוכרים כעת שוקולד לבן במחיר גבוה יותר, וימכרו יותר שוקולדים).

תרגיל 6

ישראל מגדלת תמרים. מחיר ק"ג תמרים הגדלים בישראל הוא 50 ש"ח.
 לאחרונה נפתח שוק התמרים למסחר בין-לאומי, ומגדלי התמרים החליטו למכור תמרים לחו"ל (הניחו שאיכות התמרים בארץ ובחו"ל זהה).

א. כיצד יושפע מחיר התמרים בארץ?

ב. מה יהיה השינוי בכמות התמרים הנרכשת בארץ?

ג. מה יהיה השינוי בכמות התמרים שמגדלים בארץ?

6.4.4 השפעת שינוי במחיר העולמי (נטו) על המסחר הבין-לאומי

ראינו שהשיקול הקובע אם כדאי לייבא או לייצא את המוצר הוא המחיר העולמי של המוצר P_W . ננתח כיצד שינוי במחיר העולמי P_W משפיע על הייבוא והייצוא.

תזכורת:

מחיר המוצר בארץ זהה למחיר המוצר העולמי.

השפעת עליית המחיר העולמי על הייבוא

נניח שהמשק ייבא את המוצר, וכעת מחיר המוצר בעולם P_W עלה. מה יקרה?

נחזור לדוגמת השוקולד המריר (דוגמה 1):

זוכרים שהמחיר העולמי של השוקולד המריר היה $P_W = 6$? במחיר זה הכמות המבוקשת על ידי הצרכנים המקומיים הייתה 300 חפיסות. היצרנים המקומיים ייצרו רק 140 חפיסות שוקולד מריר, והיה יבוא של 160 חפיסות.

נניח שכעת חלה עלייה במחיר הקקאו העולמי, ומחיר השוקולד המריר בעולם עלה ל- $P_W = 8$.

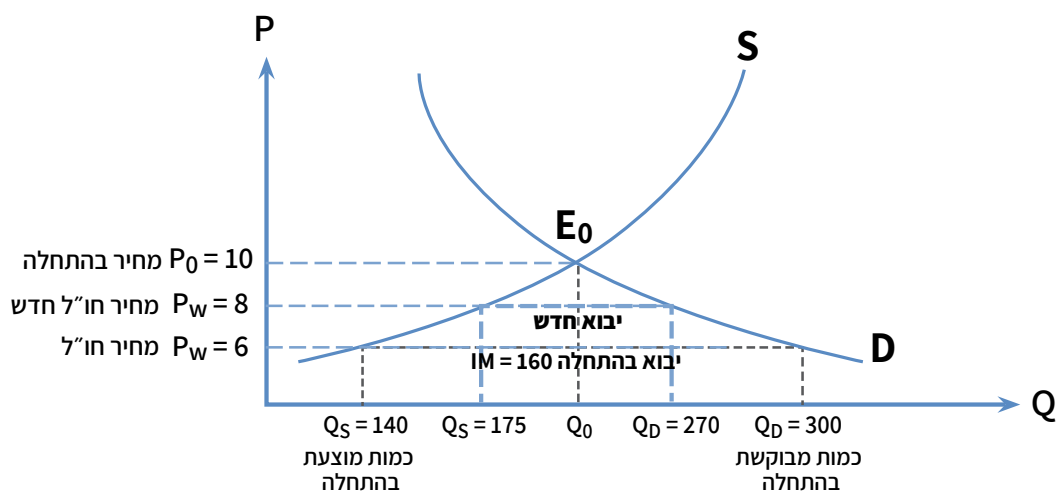
נבדוק את השפעת המחיר החדש P_W :

הכמות שמבקשים הצרכנים בארץ קטנה (כי המחיר עלה מ-6 ש"ח ל-8 ש"ח). נניח שיבקשו כעת 270 חפיסות שוקולד מריר.

הכמות שמייצרים היצרנים בארץ גדלה. מדוע? כיוון שהיצרנים רואים שמחיר השוקולד המריר העולמי עלה, ולכן מעלים גם הם את מחיר השוקולד המריר ל-8 ש"ח (שוב, המחיר בארץ זהה למחיר בעולם), ובמחיר זה ישתלם להם למכור כמות גדולה יותר מבעבר.

נניח כי היצרנים יציעו 175 יחידות:

➔ הייבוא יקטן ל-95 חפיסות = $270 - 175$.

לסיכום:**בעקבות עליית מחיר המוצר בעולם:****מחיר השוקולד עלה** למחיר חו"ל ($P_w = 8$).

הצרכנים בארץ ☹️ (מחיר השוקולד המריר עלה, וכעת ירכשו פחות שוקולד מריר).

היצרנים בארץ ☺️ (מוכרים כעת שוקולד מריר במחיר גבוה יותר, וימכרו יותר שוקולדים).

↓ היבוא

נשים ♥:אם המחיר העולמי עולה למחיר שהיה במשק סגור כך ש- $P_0 = 10$ או יותר, למשק כבר לא ישתלם לייבא את המוצר מחו"ל.**תרגיל 7**בעקבות ירידת שער הדולר, הוזל מחיר השוקולד המריר העולמי ל-5 ש"ח $P_w = 5$.

א. מה יהיה מחיר השוקולד המריר בארץ?

ב. בעקבות הוזלת המחיר, כיצד תשתנה הכמות המבוקשת על ידי הצרכנים המקומיים?

ג. מה יהיה השינוי בכמות המיוצרת על ידי יצרני השוקולד המריר בארץ?

ד. כיצד תשתנה הכמות המיובאת?

תרגיל 8

הוחלט להטיל מכס בסך 0.5 ש"ח על כל חפיסת שוקולד מריר מייבא.

א. מה תהיה השפעת הטלת המכס על מחיר השוקולד המריר המייבא (הכולל)?

ב. מה יהיה מחיר השוקולד המריר בארץ?

ג. כיצד תושפע הכמות המבוקשת על ידי הצרכנים המקומיים?

ד. מה יהיה השינוי בכמות המיוצרת על ידי יצרני השוקולד המריר בארץ?

ה. כיצד תשתנה הכמות המייבאת?

השפעת עליית המחיר העולמי על היצוא

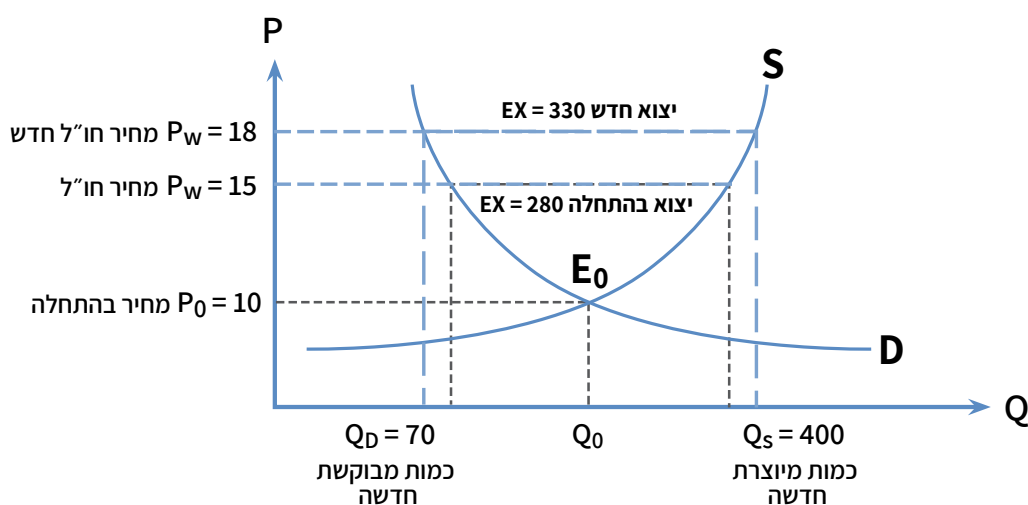
נניח שהמשק מייצא את המוצר, וכעת מחיר המוצר בעולם P_W עלה. מה יקרה?

נחזור לדוגמת השוקולד הלבן (דוגמה 2):

זוכרים שהמחיר העולמי של השוקולד הלבן היה $P_W = 15$? במחיר זה היצרנים ייצרו 380 חפיסות שוקולד לבן. הכמות המבוקשת על ידי הצרכנים המקומיים הייתה 100 חפיסות, והיה יצוא של 280 חפיסות.

נניח שחלה עלייה בשכר העבודה של העובדים המייצרים שוקולד לבן בייצור העולמי, כך שמחיר השוקולד הלבן בעולם עלה ל- $P_W = 18$.

מה יהיה המחיר בארץ? גם כן 18 ש"ח (כי המחיר בארץ יהיה שווה למחיר העולמי).

נביט במחיר החדש $P_W = 18$ ונבדוק את השפעתו:

הכמות שמבקשים הצרכנים בארץ קטנה (כי המחיר עלה מ-15 ש"ח ל-18 ש"ח). נניח שיבקשו כעת רק 70 חפיסות שוקולד לבן (ולא 100 כבעבר).

הכמות שמייצרים היצרנים בארץ גדלה, כיוון שהיצרנים יכולים למכור כל חפיסת שוקולד לבן בעולם במחיר גבוה יותר של 18 ש"ח, ובמחיר זה ישתלם להם למכור כמות גדולה יותר. נניח שהכמות המוצעת המיוצרת עלתה ל-400 חפיסות שוקולד לבן.

➡ הייצוא יגדל ל-330 חפיסות $400 - 70$.

לסיכום:

בעקבות עליית מחיר המוצר בעולם:

מחיר השוקולד הלבן עלה למחיר חו"ל ($P_W = 18$).

הצרכנים בארץ ☹️ (מחיר השוקולד הלבן עלה, וכעת ירכשו פחות שוקולד לבן).

היצרנים בארץ ☺️ (מוכרים כעת שוקולד לבן במחיר גבוה יותר, וימכרו יותר שוקולדים).

↑ הייצוא

תרגיל 9

- לאחרונה הוזל מחיר השוקולד הלבן העולמי ל-13 ש"ח $P_W = 13$.
- א. מה יהיה מחיר חפיסת שוקולד לבן בארץ?
- ב. כיצד תשתנה הכמות המבוקשת על ידי צרכנים מקומיים בעקבות הוזלת המחיר?
- ג. כיצד תושפע הכמות המיוצרת על ידי יצרני השוקולד הלבן בארץ?
- ד. מה יהיה שינוי הכמות המיוצאת?

תרגיל 10

- הניחו שמוצר מיובא מחו"ל. לאחרונה חלה עלייה במחיר ההובלה של המוצר מחו"ל.
- את מחיר ההובלה משלמים הצרכנים המקומיים המייבאים את המוצר.
- תארו כיצד תשפיע העלאת מחירי ההובלה של המוצר מחו"ל על:
- א. מחיר המוצר העולמי (נטו);
- ב. מחיר המוצר בארץ;
- ג. השינוי בכמות המבוקשת על ידי הצרכנים המקומיים;
- ד. השינוי בכמות המיוצרת על ידי היצרנים המקומיים;
- ה. השינוי בכמות המיובאת.

תרגיל 11

- הניחו שמוצר מיוצא לחו"ל. לאחרונה חלה עלייה במחיר ההובלה של המוצר לחו"ל.
- את מחיר ההובלה משלמים היצרנים המקומיים המייצאים את המוצר.
- תארו כיצד תשפיע העלאת מחירי ההובלה של המוצר לחו"ל על:
- א. מחיר המוצר העולמי (נטו);
- ב. מחיר המוצר בארץ;
- ג. השינוי בכמות המבוקשת על ידי הצרכנים המקומיים;
- ד. השינוי בכמות המיוצרת על ידי היצרנים המקומיים;
- ה. השינוי בכמות המיוצאת.

6.5 התערבות ממשלתית

נחזור למשק סגור עם שוק תחרותי למוצר, שבו רק היצרנים והצרכנים במשק מנהלים משא ומתן לגבי מחיר המוצר וכמותו.

כעת הממשלה מחליטה להתערב בשוק המוצר. הממשלה היא גוף המנהל את המדינה בעזרת חוקים ופעולות. תפקיד הממשלה הוא לנהל את הפעילות הכלכלית במשק, לפקח עליה ולעיתים אף להתערב בה (באופן חלקי או מלא).

6.5.1 הסיבות להתערבות הממשלה בשוק המוצר

מהן הסיבות להתערבות הממשלה?

א. להיטיב עם הצרכנים:

הממשלה תיטיב עם הצרכנים אם תבצע פעולות שיביאו להוזלת מחיר המוצר ולהגדלת הכמות הנצרכת. כמו כן, הממשלה תבצע פיקוח על מחירי מוצרים בכדי למנוע תנודתיות בם. אנו יכולים לראות שהממשלה מטיבה עם הצרכנים ומסייעת להם בצריכת מוצרי מזון בסיסיים, בשירותי חינוך, ברכישת תרופות, בשירותי בריאות, וכן הלאה.

ב. להיטיב עם היצרנים:

הממשלה תסייע ליצרנים המייצרים את המוצר על ידי העלאת המחיר שיקבלו עבור כל יחידת מוצר שימכרו, עידוד כמות המוצר המיוצרת, מניעת סגירת מפעלים וחברות, ועוד.

ג. להיטיב עם המשק:

שיפור מצב המשק יכול לנבוע ממניעים חברתיים, לשם צמצום פערים ואי-שוויון בין אזרחי המדינה, צמצום צריכת מוצרים לא רצויים (כגון אלכוהול, טבק ורכבים פרטיים) ועידוד שימוש במוצרים מועדפים (כגון מוצרים ירוקים), או ממניעים כלכליים כמו הגדלת התוצר במשק באמצעות העלאת כמות המוצרים והשירותים המיוצרים במשק, עידוד הכמות המיוצאת, צמצום הכמות המיובאת, צמצום האבטלה וכדומה.

ד. לדאוג לתקציב הממשלתי:

הממשלה קובעת את הוצאותיה בהתאם לתקציב מתוכנן (כיום תקציב הממשלה נקבע אחת לשנתיים). כדי להעלות את סכום ההוצאות, תבקש הממשלה להגדיל את קופת המדינה. חלק גדול מהכנסותיה מקבלת הממשלה ממיסים שהיא גובה מאזרחי המדינה ומחברות.

בפרק זה ננתח ארבע דרכים מרכזיות להתערבות הממשלתית בשוק סגור, שאינו מנהל מסחר בין-לאומי (יבוא/יצוא) עם משקים אחרים.

תרגיל 1

- א. הציגו חמש דוגמאות למוצרים שהממשלה החליטה להתערב בשוק שלהם במטרה להיטיב עם הצרכנים. עבור כל מוצר פרטו את הסיבה להתערבות הממשלה בשוק, וקבעו אם אכן מטרתה הושגה.
- ב. הציגו חמש דוגמאות למוצרים שהממשלה החליטה להתערב בשוק שלהם במטרה להיטיב עם היצרנים. עבור כל מוצר פרטו את הסיבה להתערבות הממשלה בשוק, וקבעו אם אכן מטרתה הושגה.
- ג. הציגו חמש דוגמאות למוצרים שהממשלה החליטה להתערב בשוק שלהם במטרה להיטיב את מצב המשק המקומי. עבור כל מוצר הסבירו את הסיבה להתערבות הממשלה בשוק, וקבעו אם אכן מטרתה הושגה.
- ד. הציגו חמש דוגמאות למוצרים שהממשלה התערבה בשוק שלהם כדי להגדיל את התקציב הממשלתי.

6.5.2 פיקוח על המחירים: מחיר מקסימום ומחיר מינימום

6.5.2.1 מחיר מקסימום

המטרה: להיטיב עם הצרכנים, על ידי הורדת מחיר המוצר.

הדרך: הממשלה מעוניינת להוריד את המחיר של מוצר מסוים, ועושה זאת באמצעות הגבלת המסחר במשק למחיר מקסימום, שיהיה נמוך מנקודת שיווי המשקל שהייתה עד כה בתחרות משוכללת.

כלומר, הממשלה מכריזה כי על-פי חוק מותר ליצרנים המקומיים למכור את המוצר במשק המקומי במחיר שמגיע עד לגובה מסוים, שאותו היא קובעת.

נסמן מחיר זה ב- $P_{\max}$, או $P_{\max}$.

מחיר המקסימום יהיה אפקטיבי אם יהיה נמוך ממחיר שו"מ P_0 שהיה עד כה בשוק.

היות שהממשלה מפקחת על מחיר המוצר וליצרנים אסור למכור את המוצר במחיר גבוה ממחיר המקסימום, מחיר המוצר יורד ל- $P_{\max}$.

דוגמה 1: שוק הגלילות

לפני הגבלת מחיר המקסימום:

נניח כי בתחרות המשוכללת, לפני התערבות הממשלה, מחיר הגלילה בנקודת שיווי המשקל היה 20 ש"ח. במחיר זה הצרכנים בארץ רכשו 500 גלילות, והיצרנים ייצרו 500 גלילות.

כלומר, נקודת שיווי המשקל: $Q_0 = 500$, $P_0 = 20$.

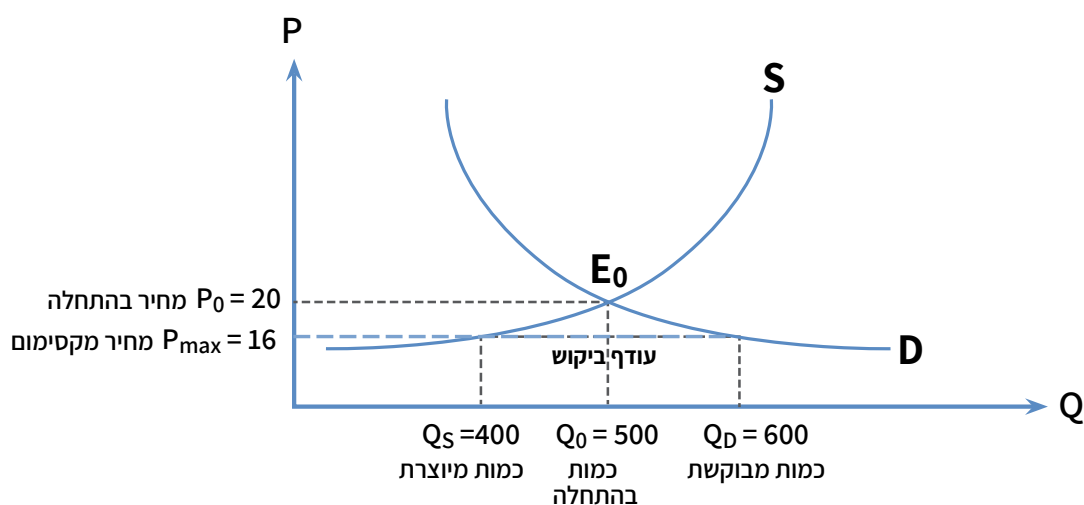
לאחר הגבלת מחיר המקסימום:

נניח שהממשלה החליטה שגלילות הן מוצר צריכה בסיסי, ולכן חשוב שיותר צרכנים ירכשו אותן. לשם כך החליטה הממשלה להביא להורדת מחיר הגלילות באמצעות הגבלתו למחיר מקסימלי של $P_{\max} = 16$.

מה תהיה השפעת המחיר החדש $P_{\max}$?

הכמות שמבקשים הצרכנים גדלה. הצרכנים רואים שמחיר הגלילות ירד, ולכן מבקשים לרכוש יותר גלילות. נניח שכמות הגלילות המבוקשת עלתה ל-600 יחידות.

הכמות שמייצרים היצרנים קטנה. היצרנים המקומיים מבינים שעליהם למכור כל גלידה במחיר נמוך יותר, אך עלויות הייצור נשארו זהות, כלומר הרווח על כל גלידה קטן וכדאיות הייצור ירדה (חלק מיצרני הגלידות אולי אפילו יחליטו להפסיק לייצר את המוצר). לכן הכמות המיוצרת תרד. נניח שכמות הגלידות המוצעת תרד ל-400 יחידות:

כתוצאה מכך במשק יהיה **עודף ביקוש** לגלידות.

הצרכנים מבקשים כמות גדולה יותר של גלידות מזו שמציעים להם היצרנים.

בדוגמה שלנו:

במחיר החדש (16 ש"ח) הצרכנים מבקשים 600 גלידות, והיצרנים מציעים רק 400 גלידות.

← עודף הביקוש הוא בגודל $600 - 400 = 200$.

מתוך 600 הגלידות שהצרכנים מבקשים, הם יוכלו לרכוש רק 400, ובחנויות תהיה דרישה ל-200 מוצרים נוספים שלא סופקו. אך למרות שהיצרנים רואים שהמוצר שלהם מבוקש הם לא יכולים להעלות מחירים, כיוון שהמחיר מוגבל למחיר מקסימום.

בהינתן כל זאת, האם המהלך של קביעת מחיר מקסימום למוצר היה טוב לצרכנים?

כן ולא!

המהלך לא טוב לצרכנים כיוון שכעת לא כל מי שירצה יוכל לרכוש את המוצר, אבל כן טוב משום שמי שיצליח לעשות זאת ייהנה ממחיר נמוך יותר לעומת המחיר המקורי.

לסיכום:

בעקבות מחיר מקסימום:

מחיר המוצר ירד.

הצרכנים ☺ (כי מחיר המוצר ירד).

היצרנים ☹ (מכיוון שמאלצים אותם למכור במחיר נמוך יותר).

← עודף ביקוש.

למה גורם עודף הביקוש?

- **תורים:** המחסור במוצר מביא לתורים ארוכים של צרכנים המבקשים לרכוש את המוצר לפני שיאזל.
- **שוק שחור:** שוק של מחירים גבוהים מהמחיר שנקבע בחוק ומסחר לא חוקי. המחסור גורם לאנשים לחפש את המוצר ולהשיגו בכל דרך, גם אם היא כרוכה בהתעלמות מהחוק שקובע מחיר מקסימום למוצר. מי שהשיג את המוצר יכול להציע אותו למכירה במחיר גבוה יותר. השוק השחור משרת בעיקר את העשירים, שביכולתם לשלם את המחיר הגבוה.
- **פרוטקציה:** מכירת המוצר למקורבים.
- **אבטלה:** היות שייצור המוצר קטן, יש צורך בפחות עובדים, ולכן יהיה גל פיטורים.

כיצד תוכל הממשלה למנוע את עודף הביקוש?

- הממשלה תספק את הכמות המבוקשת העודפת (תמכור כמות זאת במחיר P_{max}). במקרה זה: הצרכנים שיצליחו לרכוש את הגלידה ☺, היצרנים ☹, הממשלה ☺.
- הממשלה תעניק סובסידיה למוצר (על כך נלמד בהמשך).
- הממשלה תאפשר את יבוא המוצר (בהנחה שמחיר המוצר בחו"ל נמוך יותר).

6.5.2.2 מחיר מינימום

המטרה: להיטיב עם היצרנים, על ידי העלאת מחיר המוצר.

הדרך: הממשלה מעוניינת לסייע ליצרנים (בעיקר ליצרני מוצרים חקלאיים) ולאפשר להם למכור את המוצר במחיר גבוה יותר מזה שהיה עד כה בתחרות משוכללת.

לשם כך מכריזה הממשלה כי על-פי חוק מותר ליצרנים המקומיים למכור את המוצר במשק המקומי לכל הפחות במחיר מסוים, שהממשלה קובעת.

נסמן מחיר זה ב- $P_{minimum}$, P_{min} .

מחיר המינימום ייטיב ביותר עם יצרני המוצר אם יהיה גבוה ממחיר שו"מ P_0 שהיה עד כה בשוק.

היות שהממשלה מפקחת על מחיר המוצר וליצרנים אסור למכור אותו במחיר נמוך ממחיר המינימום, מחיר המוצר יעלה ל- P_{min} .

דוגמה 1: שוק הביצים

לפני מחיר המינימום:

לפני התערבות הממשלה התנהל שוק של תחרות משוכללת שבו יצרני הביצים וצרכניהן במשק הגיעו להסכמה לגבי נקודת שיווי משקל.

נניח לדוגמה כי מחיר אריזת ביצים היה 9 ש"ח, ונניח כי במחיר זה הצרכנים בארץ רכשו 1000 אריזות.

כלומר, נקודת שיווי המשקל: $Q_0 = 1000$, $P_0 = 9$.

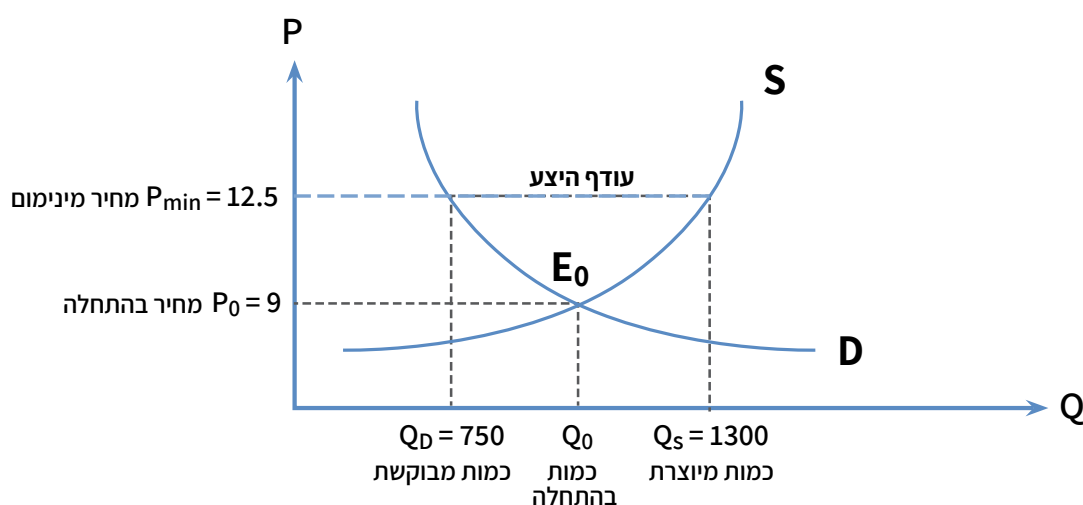
בעקבות מחיר המינימום:

נניח שהממשלה החליטה להיטיב עם יצרני הביצים במשק ואפשרה להם למכור אריזת ביצים במחיר מינימלי של 12.5 ש"ח.
 $P_{\min} = 12.5$

מה תהיה השפעת המחיר החדש $P_{\min}$?

הכמות שמבקשים הצרכנים ירדה. עליית מחיר הביצים תביא לירידת הכמות המבוקשת. נניח שכמות הביצים ירדה ל-750 אריזות.

הכמות שמייצרים היצרנים עלתה. היצרנים המקומיים שמחים שעל כל אריזת ביצים שימכרו יקבלו מחיר גבוה יותר מבעבר, וכך הרווח שלהם לאריזה יגדל (שהרי עלויות הייצור לא השתנו), ולכן יבקשו למכור יותר אריזות ביצים. נניח שיציעו כעת 1300 אריזות ביצים.

כתוצאה מכך במשק יהיה **עודף היצע** של ביצים.

היצרנים מציעים כמות גדולה יותר של ביצים מזאת שמבקשים הצרכנים.

בדוגמה שלנו:

במחיר המינימום החדש (12.5 ש"ח) היצרנים מציעים 1300 אריזות ביצים, ואילו הצרכנים מבקשים לרכוש רק 750 אריזות.

← עודף היצע בכמות של: $1300 - 750 = 550$.

נשים:

למרות שהיצרנים נשארו עם עודף של 550 מוצרים שלא נרכשו וקיים עודף היצע, הם לא יוזילו מחירים, כיוון שאסור להם להוריד את מחיר המוצר מתחת למחיר המינימום.

בהינתן כל זאת, האם המהלך של קביעת מחיר מינימום היה טוב ליצרנים? כן ולא!

המהלך לא טוב ליצרנים כיוון שכעת לא כל מי שירצה למכור את המוצר ימצא קונה, אבל כן טוב משום שמי שכן יצליח למכור את המוצר ייהנה ממחיר גבוה יותר לעומת המחיר המקורי.

לסיכום:

בעקבות מחיר מינימום:

מחיר המוצר עלה.

הצרכנים ☹️ (כיוון שהמוצר התייקר).

היצרנים 😊 (כיוון שיכולים למכור כל מוצר במחיר גבוה יותר).

← עודף היצע.

למה גורם עודף ההיצע?

- **השלכת עודפי הייצור:** היצרנים מייצרים ומציעים למכירה כמות גדולה יותר מזאת שרוכשים הצרכנים. את עודפי הייצור נאלצים היצרנים להשליך.
- **פערים באוכלוסייה:** עליית מחיר המוצר מונעת אותו מהצרכנים שידם אינה משגת לרכוש אותו.

כיצד תוכל הממשלה למנוע את עודף ההיצע?

- הממשלה תרכוש את הכמות המיוצרת העודפת במחיר P_{min} . במקרה זה: הצרכנים ☹️, היצרנים 😊, הממשלה 😊.
- הממשלה תעניק סובסידיה למוצר (נלמד על כך אוטוטו).
- הממשלה תאפשר ליצרנים לייצא את המוצר (אם מחיר המוצר בחו"ל נמוך יותר).
- הממשלה תקבע מכסות ייצור, כדי שהיצרנים לא ייצרו כמות גדולה מדי.

מקרה פרטי למחיר מינימום: שכר מינימום

שכר מינימום הוא השכר שיש לשלם לכל הפחות לעובד עבור עבודתו.

ננתח תחילה את השוק בו אנו עוסקים:

השוק: שוק העבודה

המוצר הנמכר: עבודה.

היצרנים: העובדים (שמוכרים את עבודתם).

הצרכנים: המעסיקים (שמבקשים לשלם עבור העבודה).

המחיר: מחיר העבודה = שכר W (Wage).

הכמות: כמות העובדים L (Labors).

בשכר מינימום:

הממשלה קובעת שכר מינימלי שעל כל מעסיק לשלם לעובד עבור עבודתו.

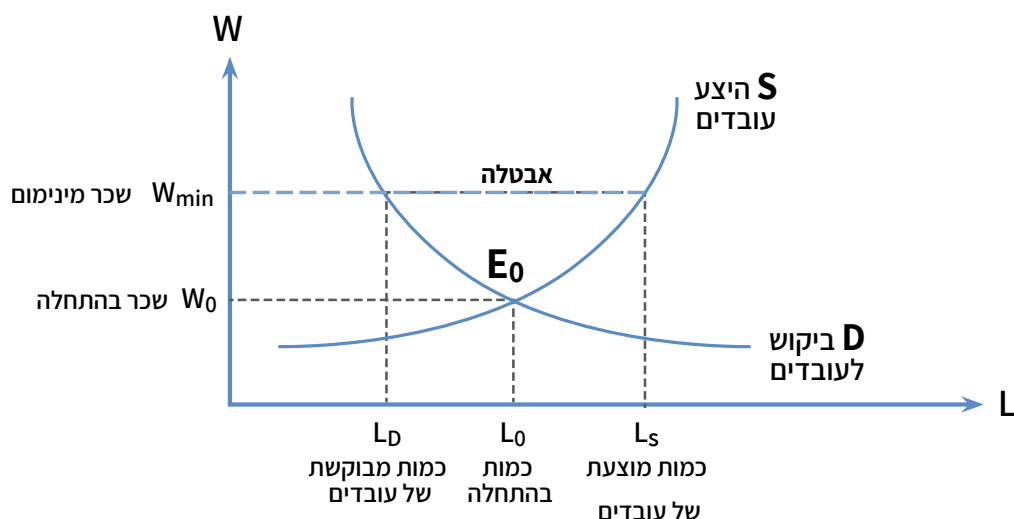
ננתח את הסיבות ואת התוצאות לכך:

המטרה: להטיב עם העובדים ולצמצם פערי שכר באוכלוסייה.

הדרך: הממשלה מכריזה כי כל עובד יקבל שכר שאינו נמוך משכר המינימום שנקבע. נסמן שכר זה ב- W_{maximum} , או W_{min} .

שכר המינימום יהיה אפקטיבי אם יהיה גבוה משכר שיווי המשקל שהיה עד כה בשוק.

שכר העבודה לעובד עולה (לפחות) ל- W_{min} !

בשכר המינימום החדש W_{min} :

הכמות שמבקשים המעסיקים קטנה. המעסיקים נאלצים לשלם שכר גבוה יותר לכל עובד. לכן עלויות הייצור שלהם יעלו, והרווח שלהם מכל מוצר יקטן. כדי למנוע זאת, יבקשו המעסיקים לקצץ בעלויות ויקטינו את מספר העובדים המועסקים.

הכמות שמציעים העובדים גדלה. ליותר אנשים יש תלם לצאת לעבוד, כיוון שהשכר עלה.

← עודף היצע עובדים = אבטלה!

כמות העובדים שמחפשים עבודה גבוהה יותר ממספר העובדים שדרושים למעסיקים, והעובדים שלא יועסקו יהיו מובטלים.

בהינתן כל זאת, האם שכר מינימום טוב למשק? כן ולא!

שכר המינימום לא טוב למעסיקים שצריכים לשלם שכר גבוה יותר לכל עובד, ולא טוב לעובדים שמבקשים לעבוד אך לא מוצאים עבודה ונשארים מובטלים. הוא כן טוב לעובדים שיצליחו למצוא עבודה, משום שהם ייהנו משכר גבוה יותר שיוביל לעלייה ברמת החיים שלהם.

לסיכום:

בעקבות שכר מינימום:

שכר העבודה עלה.

המעסיקים ☹️ (משום שהשכר שעליהם לשלם עלה).

העובדים ☺️ (מכיוון שמקבלים שכר גבוה יותר).

← אבטלה.

כיצד תוכל הממשלה למנוע את האבטלה?

- הממשלה תעסיק את העובדים העודפים במוסדות ציבוריים ותשלם להם שכר מינימום $W_{\min}$.
- הממשלה תסבסד את שכר העבודה.

תרגיל 2

- ציינו והסבירו שלושה יתרונות לקביעת שכר מינימום במשק.
- ציינו והסבירו שלושה חסרונות לקביעת שכר מינימום במשק.

6.5.3 מיסים

ההגדרה של **מס** היא: "תשלום המוטל דרך כפייה על ידי רשות ציבורית, כאשר אין כנגדו תמורה ישירה הניתנת מהרשות למשלם המס".

מהן הסיבות העיקריות להטלת מס?

- הגדלת תקציב הממשלה.
- הקטנת צריכה של מוצר.
- צמצום אינפלציה.

6.5.3.1 מס חיובי ומס שלילי

מס שנגבה על ידי הממשלה נקרא מס חיובי.

אך לא תמיד הממשלה גובה מס. לעיתים היא מעניקה מס!

מס שמוענק על ידי הממשלה נקרא מס שלילי.

6.5.3.2 מס ישיר ומס עקיף

ניתן חלק את המיסים לשני סוגים:

מיסים ישירים: ישירות מהכנסת הפרט

מס ישיר חיובי: נגבה באופן ישיר מהכנסת הפרט (מס הכנסה, ביטוח לאומי, מס רכוש וכו').

מס ישיר שלילי = תשלומי העברה: מועבר באופן ישיר להכנסת הפרט (קצבאות וכו').

מיסים עקיפים: רק אם הפרט רוכש מוצר או שירות

מס עקיף חיובי: נגבה כשהצרכן רוכש מוצר או שירות. לדוגמה: מע"מ, בלו (מס על אלוהול, טבק ודלק), מס קנייה (מס מיוחד המוטל על מוצרים מסוימים) ומכס (מס על ייבוא).

מס עקיף שלילי: מועבר מהממשלה כשהצרכן רוכש מוצר או שירות (סובסידיה).

ננתח את תוצאות הטלת מס עקיף (חיובי) על מוצר מסוים.

כאמור, ישנה הבחנה בין מיסים ישירים למיסים עקיפים.

מיסים ישירים: נלקחים ישירות מההכנסה (או מרכוש קיים) – מס הכנסה על פרטיים, מס חברות, מס שבח מקרקעין ועוד.

מיסים ישירים שליליים: תשלומים שהממשלה מעבירה לציבור ישירות להכנסה. תשלומים אלו נקראים תשלומי העברה (דמי אבטלה, קצבאות ביטוח לאומי, גמלאות שונות ועוד).

מיסים ישירים נטו: מיסים ישירים בניכוי מיסים ישירים שליליים (תשלומי העברה).

לדוגמה, אם תקבולי הממשלה ממיסים ישירים הם 1000 ש"ח, והוצאות הממשלה על תשלומי העברה הן 400 ש"ח, סך המיסים הישירים נטו = 1000 פחות 400 = 600.

מיסים עקיפים: מוטלים על הוצאותיו של האזרח ולא על הכנסתו. משתקפים בדרך כלל במחיר הסחורה ומוטלים על שכם הצרכן, כלומר מדובר במיסוי של ההוצאה בגין מצרכים או שירותים (מע"מ, מס קנייה, מכס ועוד).

מיסים עקיפים שליליים: תשלומים שהממשלה מעניקה לציבור בעת רכישת מוצרים, כלומר סובסידיות.

מיסים עקיפים נטו: מיסים עקיפים בניכוי מיסים עקיפים שליליים (סובסידיות).

6.5.3.3 ניתוח מס עקיף חיובי על מוצר

ננתח גבייה של מס בגובה T ש"ח:

לפני הטלת המס על מוצר X :

מחיר המוצר X : P_0 כמות: Q_0

כעת מטילה הממשלה מס קבוע בגובה T ש"ח על כל יחידת מוצר שנרכשת:

הממשלה דורשת מהיצרנים להעביר אליה מס בגובה T ש"ח על כל יחידת מוצר שתימכר, ולא משנה באיזה מחיר תימכר!

כתוצאה מכך:

היצרנים העלו את המחיר ל- $P_0 + T$ ש"ח במטרה להמשיך למכור Q_0 יחידות.

הצרכנים ראו שהמחיר עלה ל- $P_0 + T$ ולכן קנו פחות $\Rightarrow$ עודף היצע.

בעקבות זאת היצרנים נבהלו מעודף ההיצע, ולכן מורידים מעט את המחיר (המחיר עדיין גבוה מ- P_0).

לאחר שהמחיר יורד מעט הצרכנים רוכשים יותר (אבל הכמות החדשה קטנה מ- Q_0).

כעת על היצרנים להעביר T ש"ח לממשלה $\leftarrow$ ליצרנים נשאר נטו מחיר הנמוך מ- P_0 .

לסיכום:

הצרכנים $\otimes$ $\uparrow P$ המחיר לצרכן עלה בפחות מגובה המס!

$\downarrow Q$ הכמות קטנה.

היצרנים $\otimes$ $\downarrow P$ המחיר ליצרן ירד בפחות מגובה המס!

$\downarrow Q$ הכמות קטנה.

הממשלה $\odot$ מקבלת מס בגובה T ש"ח על כל מוצר: $T \cdot Q_{\text{משה}} =$ הכנסות ממשלה.

6.5.3.4 ניתוח סובסידיה (מס עקיף שלילי) על מוצר

סובסידיה היא מס שלילי, כלומר תשלום שמועבר מהממשלה לפרטים, ולכן השפעתה הפוכה לגמרי ממקרה של הטלת מיסים.

ננתח הענקת סובסידיה בגודל קבוע SUB ש"ח:

לפני הענקת הסובסידיה למוצר X:

מחיר המוצר X: P_0 כמות: Q_0

כעת מעניקה הממשלה סובסידיה בגובה SUB לכל יחידת מוצר:

הממשלה מבטיחה ליצרנים שתעביר להם סובסידיה בגובה SUB ש"ח על כל יחידת מוצר שימכרו, לא משנה באיזה מחיר ימכרו!

כתוצאה מכך:

היצרנים הורידו את המחיר ל-SUB - P_0 ש"ח, במטרה להמשיך למכור Q_0 .

הצרכנים ראו שהמחיר ירד ל-SUB - P_0 ומבקשים יותר $\geq$ עודף ביקוש.

היצרנים מנצלים את עודף הביקוש ומעלים מעט את המחיר (המחיר עדיין נמוך מ- P_0).

הצרכנים ראו שהמחיר עלה מעט, ולכן רוכשים פחות (אך הכמות החדשה גדולה מ- Q_0).

כעת היצרנים מקבלים מהממשלה SUB ש"ח על כל מוצר.

לסיכום:

הצרכנים ☺ $\downarrow P$ המחיר לצרכן ירד בפחות מגובה הסובסידיה!

$\uparrow Q$ הכמות גדלה.

היצרנים ☺ $\uparrow P$ המחיר ליצרן עלה בפחות מגובה הסובסידיה!

$\uparrow Q$ הכמות גדלה.

הממשלה ☹ משלמת SUB ש"ח על כל מוצר חדשה $Q_{\text{חדשה}} \cdot \text{SUB} =$ הוצאות ממשלה.

תרגיל 3

עקב ההשפעות המזיקות של אלכוהול, מבקשת הממשלה לצמצם את צריכתו. הציעו לממשלה שלוש דרכים שיביאו לצמצום צריכת האלכוהול.

תרגיל 4

מנתוני משרד הרווחה עולה כי אימהות לילדים עד גיל שנתיים מעדיפות להישאר בבית עם ילדיהן ולא לצאת לעבודה. במטרה לסייע למשפחות צעירות, החליטה הממשלה לנקוט צעדים שיעודדו את האימהות הצעירות לצאת לעבודה. הציעו לממשלה שלוש דרכים למימוש מטרתה.

תרגיל 5

מחיר טבק הוא 20 שקלים לאריזה. במחיר זה הכמות היומית הנצרכת היא 1000 יחידות. הממשלה החליטה להטיל מס בגובה 5 ש"ח על כל אריזת טבק שתימכר. ענו והסבירו:

- א. מה יהיה מחיר אריזת טבק?
- ב. מה תהיה כמות הטבק הנצרכת?
- ג. מהי השפעת הטלת המס על יצרני הטבק, צרכני הטבק והממשלה?

6.6 מאקרו כלכלה

6.6.1 הקשר בין מיקרו כלכלה למאקרו כלכלה

תורת המיקרו כלכלה מנתחת את היחידה הכלכלית הבודדת: היצרן הבודד, הצרכן הבודד, שוק של מוצר או ענף אחדים וההשפעות עליהם. לעומת זאת, לתורת המאקרו כלכלה ראייה רחבה, והיא עוסקת במשק כולו: כלל המוצרים והשירותים שמופקים במשק, רמת התעסוקה, השפעות פעולות הממשלה, השפעות פעולות הבנק המרכזי, שוק המטבע המקומי, שוק מטבע החוץ במשק ועוד.

6.6.2 התוצר

התוצר הלאומי מתאר את סך הסחורות והשירותים (סו"ש) שהופקו במשק בשנה מסוימת בערכם הכספי, לפי שווי השוק ביום הרכישה.

התוצר מהווה מדד מרכזי למגמת המשק: עלייה בתוצר באופן יחסי לתקופה קודמת משמעותה צמיחה, ואילו ירידה בתוצר משמעה נסיגה כלכלית במשק.

מדידת התוצר הלאומי משמשת גם ככלי לניתוח מצבו של המשק בהשוואה למשקים אחרים.

6.6.2.1 חישוב התוצר לפי ביקושים (שימושים)

בדרך זאת נחשב את התוצר (סך הסחורות והשירותים שהופקו במשק) לפי קבוצות המבקשים (המשתמשים) שלו.

נשים:

בחישוב התוצר נכלול רק מוצרים חדשים שיוצרו בשנה המדוברת.

הסקטורים המבקשים סחורות ושירותים במשק:

- **צריכה פרטית C:** סך הסחורות והשירותים שמבקשים משקי הבית הפרטיים, למעט נדל"ן. רכיבי הצריכה הפרטית: מזון, ביגוד והנעלה, דיור ואחזקת בית, תקשורת, תחבורה, בריאות, לימודים, תרבות ונופש וכו'.
- **צריכה ציבורית (ממשלתית) G:** סך הסו"ש שמבקשים מוסדות ציבוריים, למעט נדל"ן ותשתיות ציבוריות. רובה מיועדת למשכורות עובדי ציבור.

- **השקעה במשק I:** כוללת שני רכיבים:

- נדל"ן במשק.

- סך מוצרים (מכונות, ציוד ומלאי) ושירותים לסקטור העסקי.

היות שלרכיבים אלה יש בלאי (פחת) D, ניתן להבחין בין שני מושגים הקשורים בהשקעה:

השקעה גולמית (ברוטו) במשק, I_G : כוללת את הפחת D (Depreciation).

השקעה נקייה (נטו) במשק, I_N : כשנקזז מההשקעה הגולמית I_G את הפחת D (Depreciation) נקבל את ההשקעה הנקייה I_N .

$$I_N = I_G - D$$

- **יצוא EX:** סך הסחורות והשירותים המופקים במשק ונרכשים על ידי תושבי חוץ (כולל תיירים זרים הרוכשים מוצרים במשק).
- **יבוא IM:** סך הסחורות והשירותים המופקים בחו"ל ונרכשים על ידי תושבי המשק (כולל תיירים מן המשק המבקרים בחו"ל). את היבוא יש להוריד בחישוב התוצר, כיוון שהוא מתאר מוצרים שלא מיוצרים במשק.

נשים:♥

עודף יצוא EX – IM: מתאר את הסכום הנותר משווי המוצרים המיוצאים לאחר קיזוז אלה המיובאים.

הביקוש המצרפי: סכום הביקוש לסחורות ולשירותים של כל המגזרים: הפרטי, הציבורי, ההשקעות ועודף היצוא.

6.6.2.2 מושגים הקשורים בתוצר

הכלכלן ג'ון קיינס קבע בספרו **התיאוריה הכללית של תעסוקה, ריבית וכסף** (1935) כי גם בשוק המאקרו כלכלה קיים שיווי משקל בין הביקוש למוצרים לבין ייצורם, ולכן היצרנים במשק ייצרו סחורות ושירותים בהתאם לביקוש של המגזרים השונים.

לפי תיאוריה זו נגדיר את מושגי התוצר השונים:

★ **תוצר לאומי גולמי – תל"ג GNP (Gross National Product)**

סך ערך הסחורות והשירותים שהפיקו גורמי הייצור של המשק בפרק זמן מסוים.

התוצר הלאומי הגולמי שווה לסכום הביקוש המצרפי של הצריכה הפרטית, הצריכה הציבורית, ההשקעה הגולמית, ועודף היצוא.

$$GNP = C + G + I_G + EX - IM$$

★ **תוצר לאומי נקי – תל"ן NNP (Net National Product)**

סך ערך הסחורות והשירותים שהפיקו גורמי הייצור של המשק בפרק זמן מסוים בקיזוז הפחת של המשק (פחת = סך ערך הירידה בערכם של גורמי הייצור במשק).

ובמילים אחרות, תל"ן = תל"ג מינוס פחת.

התוצר הלאומי הנקי שווה לסכום הצריכה הפרטית, הצריכה הציבורית, ההשקעה הנקייה, ועודף היצוא.

$$NNP = Y_n = C + G + I_N + EX - IM$$

★ **תוצר מקומי**

סך ערך הסחורות והשירותים שנוצרו בתחום המשק (גיאוגרפית) בפרק זמן מסוים.

ההבדל בין "תוצר לאומי" ל"תוצר מקומי" הוא שבתוצר לאומי כוללים (למשל) את התפוקה של כל אזרחי ישראל בעולם באשר הם, ואילו בתוצר המקומי כוללים את התפוקה של כל האנשים היושבים במדינת ישראל, ללא קשר לאזרחותם. לדוגמה:

- התפוקה של פיליפיני העובד בישראל תימדד בתוצר המקומי אך לא בתוצר הלאומי.
- התפוקה של ישראלי העובד בארה"ב תימדד בתוצר הלאומי אך לא בתוצר המקומי.
- התפוקה של ישראלי העובד בישראל תימדד בתוצר הלאומי ובתוצר המקומי.

★ תוצר ממוצע לנפש

התוצר המקומי הוא מדד לחוזק הכלכלי של מדינה, אך אינו מדד לרמת החיים בה. כדי לקבוע את רמת החיים במדינה ביחס למדינות אחרות יש להתייחס לגודל האוכלוסייה ולחשב את שווי התוצר המיוצר במדינה לנפש במוצע.

לדוגמה:

בחישוב התוצר המקומי לשנת 2017:

בסין התוצר המקומי היה כ-12 מיליארד דולר,

ובישראל היה התוצר המקומי כ-351 מיליון דולר בלבד.

לעומת זאת, בחישוב התוצר המקומי לנפש:

בסין התוצר המקומי לנפש היה כ-8,800 דולר,

ובישראל התוצר המקומי לנפש היה כ-41,000 דולר.

מכאן שרמת החיים בישראל גבוהה מאשר בסין.

דוח מקורות ושימושים

דוח כספי המסכם את הפעילות הכלכלית במשק בשנה מסוימת, תוך הצגת המקורות (מייצור עצמי ומיבוא) שעמדו לרשות המשק, והשימושים שנעשו בהם.

בשיווי משקל סך המקורות של המשק שווה תמיד לסך ההוצאות (השימושים) שלו.

במשק הפתוח למסחר בין-לאומי:

סך המקורות לסחורות ולשירותים הוא התוצר הלאומי + היבוא,

ואילו השימושים הם צריכה של הפרטים במשק (צריכה פרטית = C), צריכה ממשלתית (G) והשקעה (I) + הייצוא.

שימושים	מקורות
C צריכה פרטית	NNP תוצר לאומי נקי IM יבוא
G צריכה ממשלתית	
EX יצוא	
I השקעה	
סך השימושים של המשק	סך המקורות של המשק

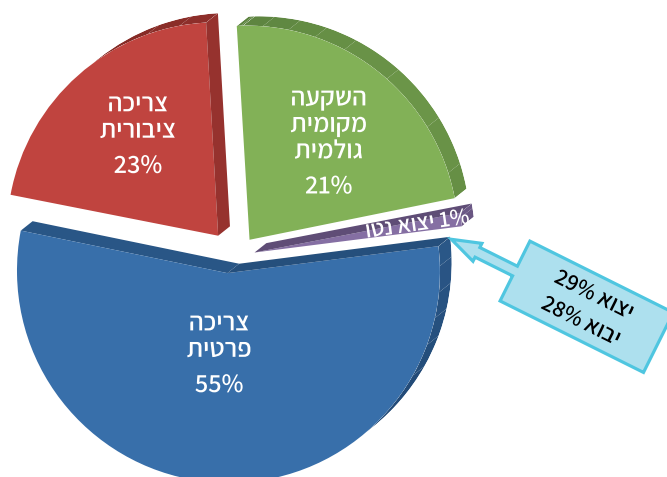
במשק הסגור למסחר בין-לאומי:

המקור לסחורות ולשירותים הוא רק התוצר הלאומי המיוצר במשק,

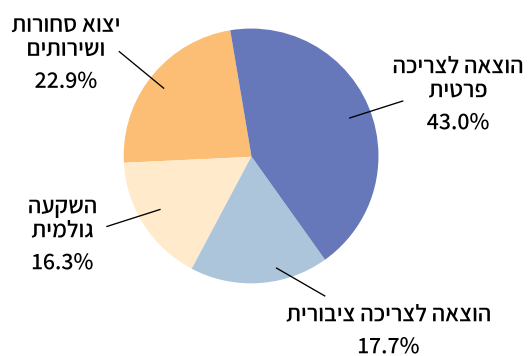
ואילו השימושים הם של הסקטורים במשק בלבד: הצריכה של הפרטים (צריכה פרטית = C), צריכה ממשלתית (G) וההשקעה (I).

דוגמה

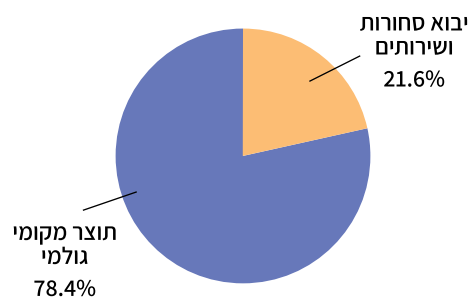
התפלגות רכיבי התוצר בשנת 2017 (מקור: הלמ"ס)

הרכב השימושים במקורות
2017

הרכב המקורות
2017

6.6.3 הממשלה

6.6.3.1 תקציב הממשלה

כמו לסקטור הפרטי ולסקטור העסקי במשק, גם לממשלה יש הכנסות והוצאות שמשתקפות בתקציבה. **תקציב המדינה**, אותו קובעת הממשלה, הוא דו-שנתי ומפרט את חלוקת ההוצאות הציבוריות לשנתיים קלנדריות (המתחילות ב-1 בינואר ומסתיימות ב-31 בדצמבר כעבור שנתיים).

בניית התקציב נעשית על-פי הערכת הכנסות המדינה בתקופת התקציב, ולפיהן נקבעת מגבלת ההוצאה האפשרית. כל זאת בהתאם להחלטות מדיניות שקיבלו ראש הממשלה ושר האוצר ואישרה הממשלה.

קיימים שני סוגי תקציב:

★ תקציב רגיל

כולל את הוצאות הממשלה והכנסותיה מפעילות שוטפת.

רכיביו:

הוצאות שוטפות:

- **הוצאות למשרדי הממשלה G:**
הוצאות משרדי הממשלה הן רבות ומגוונות, וכוללות את פעילות המשרדים השונים, לשכת הנשיא, משרד ראש הממשלה, הרשויות המקומיות, בתי חולים, מוסדות חינוך וציבור ועוד.
- **תשלומי ריבית ועמלות:**
עבור מלוות שלקחה הממשלה.
- **סובסידיה ומענקי הון:**
מענקי הממשלה ליצרנים עבור ייצור מוצרים, לשם הוזלתם.
- **תשלומי העברה:**
תשלומים הניתנים לפרטיים כתוספת הכנסה (תשלומי סעד, פנסיות, קצבאות וכו').
- **שונות:**
תשלומי גמלאות ופיצויים, רשויות פיקוח וכו'.

אומדן הכנסות (תקבולים שוטפים):

- **מיסים ישירים:**
מיסים על הכנסת הפרט ועל רכושו (מס הכנסה, מס רכישה, מס שבח מקרקעין, מס מעסיקים, מע"מ על מלכ"רים ומוסדות פיננסיים, מס מכירה, מס רכוש ומס מעסיקים).
- **מיסים עקיפים:**
מיסים המוטלים כאשר ישנן הוצאות ורכישות של סחורות או שירותים (מע"מ, בלו, מס קנייה, מכס – היטל על יבוא, ואגרות רכב ורישיונות אחרים).
- **הכנסות מריבית:**
בגין מלוות שנתנה הממשלה (ריבית בשקלים וריבית במט"ח).

• תמלוגים:

תמלוגים ממפעלים עסקיים, מאוצרות טבע ומחברות ממשלתיות ודיבידנדים מחברות ממשלתיות.

★ תקציב הפיתוח וחשבון הון

כולל את הוצאות הממשלה והכנסותיה מהשקעות בנכסים קבועים.

אומדן הכנסות (ממלוות וחשבון הון)

- החזר השקעות:
- החזר הלוואות לממשלה (בשקלים ובמט"ח).
- הכנסות ממכירת קרקעות המדינה.
- הפרשות לפנסיה ולפיצויים.
- הפרטה:
- מכירת חברות ממשלתיות לפרטיים.
- מלוות:
- מלוות בארץ (מהמוסד לביטוח לאומי ומהפקדות).
- מלוות ומענקים מחו"ל.

תרגיל

השלימו את טבלת התקציב:

הוצאות	הכנסות

6.6.3.1.1 תקציב מאוזן

אם בתקציב הרגיל הוצאות הממשלה שוות להכנסותיה, אזי תקציב הממשלה מאוזן. כדי שתקציב הממשלה יהיה מאוזן, על הממשלה להיות רגישה לשינויים בהכנסותיה ולעדכן את הוצאותיה בהתאם.

6.6.3.1.2 עודף תקציבי

עודף בתקציב הממשלה קיים כאשר סך הכנסות הממשלה גדול מסך הוצאותיה.

במקרה זה יש לממשלה חיסכון ציבורי חיובי.

המשמעות היא שהממשלה סופגת מהציבור יותר מיסים ותשלומי חובה, ומעניקה למשק פחות שירותים ציבוריים. לעיתים עודף תקציבי מתוכנן מראש במטרה לשמור את הכסף אצל הממשלה ולהביא להורדת ההוצאות במשק, ובכך לצמצום האינפלציה.

6.6.3.1.3 גירעון בתקציב הממשלה

גירעון בתקציב הממשלה קיים כאשר סך הוצאות הממשלה גדול מסך הכנסותיה.

במקרה זה החיסכון הציבורי שלילי.

משמעות הגירעון היא שהכנסות הממשלה ממיסים נטו לא מספיקים לה כדי לממן את הוצאותיה השוטפות. הממשלה מממנת את החוסר בתקציבה באמצעות מימון גירעוני, כלומר גיוס הון נטו: מלווה בארץ ומלווה בחו"ל, הפרטה (מכירת נכסים) ושינוי ביתרות בבנק ישראל ובבנקים בחו"ל.

מטרתה של הממשלה אינה בהכרח שמירה על תקציב מאוזן, אלא צמיחה של המשק, ריסון האינפלציה, ובהתאם למדיניותה גם כלכלה נורמטיבית שמשקפת את האידאולוגיות שקבעה. מדיניות זו של הממשלה נקראת **מדיניות פיסקלית**, ועליה נרחיב בהמשך.

בפעולות המדיניות הפיסקלית תשנה הממשלה את ההוצאות הציבוריות G ואת הכנסותיה ממיסים, תוך שמירה על מסגרת גירעון תקציבי מוגדר מראש, שתוכנן במסגרת התקציב השנתי.

כך למשל, בשנת 2017 החליטה הממשלה על גירעון של 1.12 מיליארד שקל, שהיווה 1% מהתוצר.

6.6.3.2 מדיניות פיסקלית (תקציבית)

מדיניות פיסקלית היא מדיניות כלכלית שנוקטת הממשלה ומשמעותה שינוי בתקציב המדינה: בהוצאות הציבוריות G, בהשקעות הציבוריות ובגביית המיסים.

באמצעות שינוי תקציבה משפיעה הממשלה על רמת התוצר המיוצר במשק.

מדיניות פיסקלית יכולה להיות אחת משתיים:

מדיניות פיסקלית מרחיבה:

פעולות של הממשלה המביאות לגידול בביקוש המצרפי למוצרים (סחורות ושירותים) במשק, וכך מגדילות את התוצר המיוצר במשק, כלומר המשק מפיק יותר סחורות ושירותים.

מדיניות פיסקלית מרחיבה נועדה להגדיל את רמת התעסוקה, לצמצם את האבטלה במשק, ולתרום לעלייה ברמת החיים במשק.

מדיניות פיסקלית מרסנת (מצמצמת):

פעולות של הממשלה הגורמות לירידה בביקוש המצרפי למוצרים (סחורות ושירותים) במשק, שכתוצאה מהן התוצר קטן. מדיניות פיסקלית מצמצמת משמשת לריסון עליית מחירים (אינפלציה) במשק. לעיתים נאלצת הממשלה לנקוט במדיניות פיסקלית מצמצמת עקב גירעון גדול מדי בתקציבה.

6.6.3.2.1 דרכים למדיניות פיסקלית

6.6.3.2.1.1 השפעת שינוי בצריכה הציבורית G על התוצר

הגדלת הצריכה הציבורית G

אם הממשלה מגדילה את הצריכה הציבורית G, כלומר רוכשת יותר סחורות ושירותים במשק, אזי רמת התוצר המיוצר במשק עולה.

מדוע?

נסתכל על הנוסחה לחישוב התוצר הלאומי הנקי במשק: כאשר הביקוש למוצרים עולה מצד הממשלה, אזי הביקוש המצרפי גדל (אגף ימין), ולכן היצרנים ייצרו יותר מוצרים, והתוצר המיוצר במשק יגדל (אגף שמאל):

$$\begin{array}{c} \uparrow \qquad \uparrow \\ NNP = C + G + I_N + EX - IM \end{array}$$

מסקנה: הגדלת הצריכה הציבורית G היא דרך למדיניות פיסקלית מרחיבה.

הערה: בדרך זו הממשלה מממנת את הגדלת הצריכה הציבורית על ידי לקיחת הלוואות.

הקטנת הצריכה הציבורית G

אם הממשלה מקטינה את הצריכה הציבורית G ומצמצמת את כמות הסחורות והשירותים שהיא רוכשת מהיצרנים, אזי רמת התוצר המיוצר במשק יורדת.

שוב, נסתכל על הנוסחה לחישוב התוצר הלאומי הנקי במשק:

$$\begin{array}{c} \downarrow \qquad \downarrow \\ NNP = C + G + I_N + EX - IM \end{array}$$

מסקנה: הקטנת הצריכה הציבורית היא דרך למדיניות פיסקלית מצמצמת (מרסנת).

תרגיל

הציעו לממשלה חמש דרכים לצמצום האבטלה במשק באמצעות שינוי הצריכה הציבורית G.

6.6.3.2.1.2 השפעת שינוי במיסים ישירים על התוצר

תזכורת:

מיסים חיוביים:

מיסים שגובה הממשלה מהמשק.

מיסים חיוביים ישירים: נגבים ישירות מההכנסה (מס הכנסה, ביטוח לאומי, מס שבח וכו').

מיסים חיוביים עקיפים: נגבים כאשר נעשה שימוש בהכנסה (מע"מ, מס קנייה, מכס וכו').

מיסים שליליים:

מיסים המועברים מהממשלה למשק.

מיסים שליליים ישירים: עוברים מהממשלה ישירות להכנסת הפרט (קצבאות, מס הכנסה שלילי).

מיסים שליליים עקיפים: ניתנים מהממשלה כאשר נעשה שימוש בהכנסה (סובסידיות).

מיסים נטו:

סך הכנסות הממשלה ממיסים נטו = המיסים החיוביים שהממשלה מקבלת בקיזוז המיסים השליליים שהיא מעבירה למשק.

תרגיל

- הציעו לממשלה חמש דרכים להעלאת המיסים נטו.
- הציעו לממשלה חמש דרכים להורדת המיסים נטו.

כיצד שינוי בגובה המיסים נטו משפיע על התוצר?

הפחתת גובה המיסים נטו

כיצד מתבצעת הקטנת המיסים נטו?

על ידי הורדת המיסים החיוביים (מס הכנסה, ביטוח לאומי וכו') או העלאת המיסים השליליים (מס הכנסה שלילי, קצבאות וכו').

הקטנת המיסים נטו שגובה הממשלה תביא להגדלת ההכנסה הפנויה של המגזר הפרטי, ותאפשר לפרטיים לרכוש יותר מוצרים ושירותים במשק, כלומר הצריכה הפרטית C תגדל, ורמת התוצר המיוצר במשק תעלה.

מדוע?

כשהביקוש המצרפי גדל (האגף הימני במשוואה) היצרנים מייצרים יותר, והתוצר הלאומי הנקי במשק גדל (האגף השמאלי במשוואה):

$$\begin{array}{c} \uparrow \quad \uparrow \\ NNP = C + G + I_N + EX - IM \end{array}$$

מסקנה: הורדת המיסים היא דרך למדיניות פискаלית מרחיבה.

הערה: בעקבות צמצום המיסים מקבלים הפרטיים תוספת להכנסה הפנויה. אולם רק את חלקה הם צורכים כצריכה פרטית, ואילו את חלקה הנותר הם מפנים לחיסכון אישי.

העלאת גובה המיסים נטו

כיצד מגדילה הממשלה את הכנסותיה נטו ממיסים?

באמצעות הגדלת המיסים החיוביים שגובה הממשלה (מס הכנסה, ביטוח לאומי וכו') או באמצעות הורדת המיסים השליליים שהיא מעניקה (מס הכנסה שלילי, קצבאות וכו').

הגדלת המיסים נטו משמעה שהמשק ישלם יותר מיסים לממשלה, וההכנסה הפנויה של המגזר הפרטי תרד. כתוצאה מכך לפרטיים תהיה הכנסה קטנה יותר המופנית לרכישת מוצרים ושירותים במשק, הצריכה הפרטית C תרד, והתוצר המיוצר במשק ירד אף הוא.

ההסבר על-פי משוואת התוצר:

כשהצריכה הפרטית C יורדת, הביקוש המצרפי לרכישת מוצרים קטן. לכן היצרנים נאלצים לייצר פחות והתוצר הלאומי הנקי במשק יורד (האגף השמאלי במשוואה):

$$\begin{array}{c} \downarrow \quad \downarrow \\ NNP = C + G + I_N + EX - IM \end{array}$$

מסקנה: העלאת המיסים היא דרך למדיניות פискаלית מצמצמת.

הערה: גם כאן, השינוי במיסים לא משפיע במלואו על הצריכה הפרטית: העלאת המיסים מורידה את ההכנסה הפנויה של הפרטיים, מה שמביא גם להורדת הצריכה הפרטית וגם להורדת החיסכון האישי.

מהם החסרונות של שיעור מס גבוה?

שיעור מס גבוה על הכנסה:

- מקטין את היצע העבודה (בעיקר ברמות הכנסה נמוכות).
- מקטין את ההשקעה במשק.
- פוגע בצמיחה במשק.
- מביא להעלמות מס.

נושאים ללימודי העשרה

6.7 הכסף ותפקידיו, הבנק המרכזי והבנק המסחרי

6.7.1 הכסף ותפקידיו

כדי להגדיר מהו כסף, הכלכלנים מאפיינים אותו בשלוש תכונות עיקריות. אנו יכולים לראותן כמעין 'מבחן קבלה'. כסף טוב הוא כסף ש:

- משמש כאמצעי חליפין.
- מאפשר לאגור ערך.
- משמש כיחידת מידה.

משמש כאמצעי חליפין

נניח שאתם בעלים של בוסתן תפוחים. כואבת לכם השן, אתם ניגשים לרופא השיניים, מצביעים על השן ומבקשים לקבל טיפול שורש תמורת שק תפוחים. הרופא אומר שהוא אמנם מוכן לטפל לכם בשן, אבל הוא לא אוהב תפוחים. הוא מוסיף שאם תשלמו לו בסטייקים, הוא ישמח לטפל בכם. כעת אתם יוצאים ממרפאתו של רופא השיניים עם שק תפוחים על גבכם וכאב שיניים, ופונים לקצב. הקצב אומר לכם שיש לו נתחי אנטרקוט מיושנים מעולים, אבל בתור תשלום הוא מבקש שמישהו יתקן את הסתימה באמבטיה בביתו. לבסוף אתם מוצאים את האינסטלטור שמוכן לקבל תשלום בתפוחים – הוא מתקן את הסתימה עבור הקצב, שמעביר לידיכם את נתחי האנטרקוט, שאתם מעבירים לידיו של רופא השיניים, אשר ניאות להתחיל בטיפול השורש המובטח. הפעם הצלחתם לקבל את מבוקשכם. אבל כפי שהדוגמה התיאטרלית הזאת ממחישה, אף אחד מן המוצרים והשירותים שהוזכרו אינו כסף במשמעותו הגלובלית. התפוחים היו 'כסף' בשביל העיסקה עם האינסטלטור, אבל לא לעיסקה עם כל אחד מבעלי המלאכה או המוכרים האחרים. כסף מודרני, כמו שקלים, דולרים או מטבעות מוכרים אחרים, פותר בעבורנו את הבעיה מכיוון שהוא משמש אמצעי חליפין מוכר. ניתן לחלק את הדולרים והשקלים למנות קטנות יותר (חצי שקל, 10 אגורות), הם מקובלים בקרב קבוצה גדולה של קונים ומוכרים וכמו כן הם עמידים לאורך זמן.

מאפשר לאגור ערך

אנחנו עדיין בבוסתן שלנו. סיימנו את קטיף התפוחים העונתי, ומכיוון שאין לנו רכישות דחופות אנחנו מאחסנים אותם במחסן. כעבור חודש, בבואנו לרכוש מכשיר חשמלי חדש, אנחנו שולפים שק תפוחים מהמחסן ורואים שחלקם כבר הספיקו להרקיב. כעבור חודשיים-שלושה התפוחים שלנו אינם שווים דבר. התפוחים לא הצליחו לשמור על ערכם למשך זמן, ולכן אינם כסף טוב במיוחד. אנו שואפים לכך שנוכל להשתמש בכסף שלנו בעתיד בלי שנספוג 'קנסות' על ערכו. כאמור, כסף מודרני עמיד יחסית, אך לעתים הוא אינו ערובה לשמירה על ערך. למשל, אם יש אינפלציה במשק (עליית מחירים, שהיא למעשה שחיקה בערך המטבע) אז השקל היום לא בהכרח יכול לקנות את מה שקנה השקל לפני שנה. ככל שמטבע נתון יותר לאינפלציה, כך ערכו כ'כסף' הולך ויורד. מטבעות שהגיעו לשלב של היפר-אינפלציה, דהיינו עליית מחירים בשיעור דו-ספרתי ומעלה בתקופות קצרות, נעלמו מהר מאוד מהמחזור.

משמש כיחידת מידה

זוהי שיטה שהופכת את הכסף לשימושי במיוחד בכלכלה מפותחת. בכלכלה של סחר חליפין (ברטר) אנו נדרשים לזכור את מחירי הסחורה כנגד כל הסחורות האחרות שקיימות בעולם: מכנסי ג'ינס חדשים שווים קילו תפוחים, או שתי עיזים,

או מטיל זהב, או שעת עבודה של רואה חשבון, וכן הלאה. ברור לנו שככל שיש יותר מוצרים בעולם, כך גדל הצורך באמצעי מתווך שישמש כיחידת מידה. הכסף פותר לנו את הבעיה – עלינו לדעת את מחירו של הג'ינס בשקלים בלבד, ולא כנגד רשימה ארוכה של סחורות ושירותים. האם תפוחים יכולים להיות כסף שישמש כיחידת מידה? אולי, אבל הם לא יהיו טובים כמו שקלים או דולרים. אם תיגשו לירקן תגלו שלא כל התפוחים שווים; יש גדולים, יש קטנים, יש טעימים, יש פחות. גם אם נקבע את יחידת המידה כ'משקל התפוחים', ברור לנו שיש קילו תפוחים ששווה יותר מקילו תפוחים אחר, תלוי בתנאי הגידול שלו וכן הלאה.

לסיכום, התפוחים הם כסף גרוע במיוחד. שקלים הם כסף לא רע, כל עוד הם יצליחו לשמור עבורנו על ערכם. בעבר השתמשו בסוגי כסף רבים ושונים – מגוון סחורות חקלאיות, מתכות (אלקטרום, זהב, כסף, נחושת, ברזל), שרשראות חרוזים, שקי מלח, ואפילו סיגריות שימשו ככסף במחנות שבויים במלחמת העולם השנייה. במאה ה-7 לפני הספירה החלו לשמש מטבעות שהונפקו על ידי סמכות פוליטית, ושטרות כסף שימשו לראשונה בסין במאה ה-11 לספירה. מהפכת המחשוב הובילה לכך שהכסף שלנו היום ברובו אינו מוחשי אלא נשמר כרצף של ביטים במחשב; ולבסוף, לאחרונה צצים גם מטבעות וירטואליים המנותקים מסמכות מוניטרית, כמו ביטקוין (bitcoin).

כעת נערוך סקירה קצרה של אמצעי התשלום ושל סוגי הכספים המקובלים בעולם.

מטבעות

אמצעי התשלום העתיק ביותר הוא מטבעות כסף. בעבר השתמשו באבנים ובמתכות יקרות כאמצעי חליפין, אך לא ניתן היה לקבוע להם ערך אחיד ומוסכם. לפיכך, השלטון המרכזי הנהיג שימוש במטבעות שנטבעה בהם חותמת הממלכה וכך נקבע ערך מוסכם ואחיד לכל המטבעות ה'מוחתמים'.

מטבעות היו קלים לנשיאה ולניהול יותר מאשר סחורות ואמצעי חליפין אחרים, והם החליפו בהדרגה את סחר החליפין. עם זאת, מטבעות אפשר לזייף ועלות הייצור שלהם יקרה מאוד. בישראל, למשל, חדלו לייצר מטבעות של 1 אגורה ושל 5 אגורות בגלל אי-כדאיות; עלות הפקת המטבע גבוהה מערך המטבע עצמו. כמו כן, עם השנים ירד ערכם של המטבעות, וכיום קשה עד בלתי אפשרי להשתמש בהם בעסקאות גדולות. שוו בנפשכם תשלום של מיליון שקלים עבור דירה באמצעות מטבעות של 10 שקלים כל אחד.

שטרות

שטרות כסף הם נייר או פלסטיק גמיש או בד שמודפס עליהם ערך מוסכם. שלא כמו המטבעות שהצגנו קודם, שניתן להתיר ולהשתמש במתכת שממנה הם עשויים, לשטרות הכסף אין ערך עצמי כלל ואין שום שימוש בנייר או בפלסטיק שממנו הם עשויים. ערכו של שטר הכסף מקבל תוקף מתוך האמון שנותנים בו האנשים המשתמשים בו והסכמתם לקבל אותו תמורת סחורה או שירות.

בעבר, ממשלות נהגו להחזיק במטילי זהב כעירבון לשטרות שהדפיסו. זאת אומרת, כל שטר כסף ייצג בעלות על חלק יחסי ממטילי הזהב שהיו שמורים בכספות הממשלה. החל בראשית שנות השבעים של המאה ה-20 חדלו הממשלות בעולם להחזיק מטילי זהב כעירבון לערך השטרות, ושטרות הכסף עומדים בפני עצמם ('כסף פיאט', *Fiat money*).

שטרות נוחים לשימוש יותר ממטבעות, מכיוון שהם קלים, ניתן להדפיס עליהם ערכים גבוהים וניתן לבצע באמצעותם עסקאות בסכומים גבוהים. עם זאת, גם שטרות, על אף המאמצים הרבים שמשקיעים בנושא זה בנקים מרכזיים בעולם, חשופים לזיוף, קלים יחסית לגניבה וחשופים לאסונות כגון אובדן ושריפה.

עיסקה של מתן שירות או מכירת מוצר תמורת כסף מזומן קשה לניטור ולמעקב. הרבה מאוד ארגוני פשע וגורמים עברייניים אחרים מבצעים עסקאות במזומן כדי להקשות את הפיקוח עליהם. נוכח סכנה זו, הגבילה הממשלה בישראל את עסקאות המזומן של בתי עסק לסכום מרבי של 11,000 שקלים.

המחאות (שיקים)

המחאות הן פיסות נייר המודפסות על ידי בנקים מסחריים, ובעל המחאה כותב עליה בכתב ידו או במדפסת את הערך והתאריך וחותם עליה. שלא כמו שטרות כסף או מטבעות, מי שערב לערך המחאה הוא החותם (בעל המחאה), ולא הממשלה.

המחאה היא למעשה כתב התחייבות להעברת כסף מגורם אחד לגורם אחר. המחאה היא אמצעי תשלום נוח מאוד: היא איננה מחייבת הצטיידות מראש בכסף מזומן; נוסף על כך, מאחר שניתן לכתוב על גבי המחאה תאריך עתידי, אפשר לשלם התחייבות נוכחית בעתיד או לפצל אותה לתשלומים במועדים רבים (בכמה המחאות).

גביית המחאות, שלא כמו כסף מזומן, כרוכה בתשלום עמלה. הן בעל המחאה (המושך) והן מי שגובה את המחאה (המוטב) משלמים לבנק עמלה בעד שירות זה. סכום העמלה יכול להיות משמעותי כאשר מדובר בהמחאות בסכומים נמוכים. המוטב יכול לגבות את המחאה באמצעות חשבון הבנק שלו. אין צורך לגשת לשם כך לסניף הבנק, וניתן לעשות זאת גם באמצעות יישומון (אפליקציה) בטלפון החכם.

כאשר מקבלים המחאה יש לשים לב שההמחאה חתומה בידי בעל המחאה, ואם מדובר בהמחאה מוסבת – שפרטי המסב כתובים בה. עוד יש לשים לב אם קיימת הגבלת סחירות על המחאה ('למוטב בלבד', ואז המחאה אינה ניתנת להסבה), וכי הסכום במספרים זהה לסכום הנקוב במילים. אי-התאמה תגרום לאי-כיבוד המחאה על ידי הבנק, לחיובי עמלות גבוהים ולטרחת מיותרת. המחאה מסורטטת היא המחאה שמסומנים עליה שני קווים מקבילים, ופירוש הדבר שלא ניתן לפדותה במזומן בסניף הבנק של בעל המחאה, ומקבל המחאה צריך להפקיד אותה בחשבון הבנק שלו.

על אף נוחות השימוש בה, המחאה היא אמצעי תשלום בטוח הרבה פחות משטר כסף. כאמור, שטר כסף נערב על ידי הממשלה, ונדיר (אם כי היו מקרים בעבר) ששטר הכסף מאבד את ערכו עקב אי-עמידתה של הממשלה בערבותה. המחאה, לעומת זאת, בהיותה בערבות נותן המחאה, נמצאת ברמת סיכון גבוהה יותר, משום שייתכן למשל שהבנק שלו יסרב לחייב את חשבונו וההמחאה לא תכובד. במקרה כזה, המחאה נהפכת לנייר חסר ערך, ועל בעל החוב לגבות את חובו באמצעים אחרים.

כרטיסי חיוב

כרטיסי חיוב הם כרטיסים מפלסטיק המאפשרים לשלם בבתי עסק. במרבית כרטיסי החיוב יש פס מגנטי (בשנים האחרונות מוחלף הפס המגנטי בשבב אלקטרוני) המאפשר זיהוי פרטני של הכרטיס במאגר המידע הממוחשב. הואיל והפרטים שעל גבי הפס המגנטי או השבב מוצפנים, נדרש גם קוד אישי הידוע לבעל הכרטיס ואשר אינו מוטבע על הכרטיס עצמו.

כרטיס אשראי – כרטיס חיוב מסוג זה מאפשר לשלם באופן דחוי אחת לחודש עבור סך הרכישות המצטברות בתקופה מוסכמת (לרוב חודש ימים). באמצעות כרטיס אשראי אפשר גם לשלם בתשלומים, שהם סוג של הלוואה שמשלמים עליה ריבית. לרוב, ככל שמספר התשלומים גדול יותר כך הריבית גבוהה יותר.

השימוש בכרטיס אשראי נוח מאוד; אין צורך לשאת מטבעות או שטרות כסף, ואין חשש מפני אובדן או גניבה – במקרה כזה פונים למוקד השירות של חברת האשראי וזו מבטלת מיד את הכרטיס ומנפיקה כרטיס חלופי.

כרטיס חיוב מידי – כרטיס מסוג זה מחייב באופן מידי את חשבון הבנק של בעל הכרטיס בכל עסקה שמבוצעת. מאחר שאין ריבית על אשראי במקרה זה, והעמלות הן לרוב נמוכות יותר, משתלם להשתמש בכרטיס חיוב מסוג זה באופן רציף וקבוע לתשלום של סכומים משמעותיים.

כרטיס נטען – בכרטיס מסוג זה מצפינים סכום כסף מסוים על גבי הכרטיס, והגבייה נעשית בין החברה שהנפיקה את הכרטיס ובין בית העסק, ללא מעורבות של בנק. למעשה, בעל כרטיס חיוב מסוג זה אינו צריך כלל לנהל חשבון בנק. דוגמה לכרטיסים כאלה: כרטיסי רב-קו לתחבורה ציבורית, כרטיסים נטענים במטבע חוץ לשימוש בחו"ל שמנפיק דואר ישראל.

תשלום מקוון

עם התפתחות המרשתת (רשת האינטרנט) והמעבר לשימוש נרחב בטלפונים חכמים התפתחו שיטות תשלום מקוונות המאפשרות לאנשים פרטיים ולבתי עסק להעביר באמצעות האינטרנט תשלומים לספקים ולנותני שירותים. כדי להתגבר על בעיית האבטחה, בשל החשש מזליגת פרטי האשראי או נתוני המשלמים לגורמים זדוניים, התפתחה מערכת של הפרדה בין פרטי התשלום של הלקוח ובין הספק: הלקוח משלם לחברת סליקה, וחברת הסליקה מעבירה את הכסף לספק. באופן זה, פרטי המידע של הלקוח אינם נחשפים לספק ומאובטחים במערכת של חברת הסליקה.

עדיין קיימות בעיות המקשות או מעכבות את התפתחות התשלומים המקוונים כתחליף מוחלט למערכות התשלומים המסורתיות:

- **בעיית חקיקה** – במדינות שונות נוהגים חוקים שונים ואף עובדים בסביבות טכנולוגיות שונות. כמו כן, מערכות המיסוי בין המדינות אינן פועלות לפי חוקים ועקרונות אחידים.
- **בעיית תשתיות** – במדינות מתפתחות לא קיימת תשתית אינטרנט ואין פריסה של כבלים וסיבים אופטיים במידה הנדרשת כדי להבטיח יכולת העברה מקוונת מכל מקום לכל מקום.

מטבעות וירטואליים

מטבעות וירטואליים הם תופעה חדשה של אמצעי תשלום, והמפורסם שבהם הוא הביטקוין.

שני רעיונות מרכזיים מונחים בבסיס המטבע הווירטואלי:

- המטבע הווירטואלי אינו מונפק על ידי ממשלה, אלא הוא נוצר באמצעות מערכת ממוחשבת המצפינה כל יחידת מטבע, וצופן זה מאפשר העברת יחידות מטבע כאלה בין חשבונות ממוחשבים.
- המידע על קיומה של כל יחידת מטבע וירטואלי אינו שמור במחשב המרכזי של בנק כלשהו, אלא הוא מפוזר בין המשתמשים. כאשר רוצים להעביר יחידת מטבע מחשבון אחד לאחר, המידע המועבר מאושר על ידי כל המשתמשים במערכת. במצב זה, אין בנק מרכזי שמפקח אך המידע קיים אצל משתמשים רבים, ואם נפרץ או אובד מחשב של משתמש אחד – ניתן לשחזר את המידע דרך משתמשים אחרים.

מטבע וירטואלי ניתן להעברה מכל מקום בעולם לכל מקום אחר בתוך דקות. אין שום ממשלה שיכולה לעשות מניפולציה על שער המטבע, להוריד או להעלות את ערכו באמצעות הדפסת כסף, ואין חשש לאובדן המידע בשל היכולת לשחזרו בכל עת ממשתמשים אחרים.

התחום של מטבעות וירטואליים עדיין בחיתוליו. ממשלות רבות בעולם מתייחסות למטבעות אלו בחשדנות וחלקן אף אוסרות את השימוש בהם. כמו כן, מאחר שהמטבעות אינם מפוקחים על ידי ממשלות, קיים חשש שהם ישמשו גורמים עברייניים או כאלו המנסים להתחמק מתשלום מס.

6.7.2 הבנק המרכזי – מטרותיו, תפקידיו והשפעתו על כמות הכסף

הבנק המרכזי בכל מדינה הוא האחראי על המדיניות המוניטרית: הוא מחזיק ומנהל את יתרות מטבע החוץ של המדינה; מסדיר את מערכת הבנקאות ומפקח עליה; מייצג לממשלה בעניינים כלכליים; מספק שירותי בנקאות לממשלה; מנהל מערכת מידע וסטטיסטיקה על כלכלת המדינה; מסדיר את מערכות התשלומים והסליקה במשק; ומנפיק את השטרות ואת המטבעות של המדינה. הבנק המרכזי במדינת ישראל נקרא 'בנק ישראל'.

הבנק המרכזי הוא גוף מקצועי, שעצמאותו ואי-תלותו הפוליטית מאפשרות לו להשתמש בכלים העומדים לרשותו כדי להשיג את היעדים שהוצבו לו על-פי החוק. שלא כמו הבנקים המסחריים, הבנק המרכזי אינו פועל למטרות רווח.

ניהול המדיניות המוניטרית

התפקיד העיקרי של הבנק המרכזי הוא לשמור על ערך הכסף, כלומר על יציבות המחירים. השמירה על ערך הכסף חשובה להשגת יציבות ואיתנות כלכלית וליצירת התנאים הדרושים לצמיחה מתמשכת של התוצר ושל התעסוקה.

ערך הכסף משקף את המחירים שאנו נדרשים לשלם בעבור סחורות ושירותים. עליית מחירים, כלומר אינפלציה, היא ירידה של ערך הכסף. למשל, אם שטר של 20 שקלים מספיק לקניית כריך וקפה בבית קפה שכונתי בתקופת זמן מסוימת, ולאחר פרק זמן מסוים אנו מגלים שתמורת אותו שטר של 20 שקלים ניתן לקנות רק כריך בלי קפה, הרי שכוח הקנייה של השטר (ערך הכסף) פחת.

תהליך אינפלציוני יוצר אי-ודאות לגבי ערך הכסף בעתיד, וכתוצאה – אנשים פרטיים וגופים עסקיים משקיעים זמן ומשאבים בפעילות פיננסית שמטרתה להתגונן מפני השחיקה בערך הכסף ואי-הוודאות – פעילות המתבטאת בירידת היעילות והפריון ומרחיקה את המשק ממיצוי הפוטנציאל שלו.

אי-הוודאות לגבי ערך הכסף שיתקבל בעתיד פוגעת גם בכדאיותן של השקעות. היא מרתיעה מהשקעות לטווח ארוך ומעלה את פרמיות הסיכון שדורשים המשקיעים והחוסכים. אינפלציה גבוהה פוגעת גם בדירוג האשראי של המשק וכך מייקרת את האשראי שניתן לו.

הממשלה, בהתייעצות עם נגיד הבנק המרכזי, קובעת יעד ליציבות המחירים, והבנק המרכזי מחויב לחתור להשגתו, כלומר שמחירי הסחורות והשירותים המרכיבים את מדד המחירים לצרכן יעלו בממוצע בקצב שנקבע כיעד המטרה.

הכלי המרכזי המשמש את הבנק המרכזי להשגת יציבות מחירים הוא הריבית המוניטרית לטווח הקצר, המכונה 'ריבית הבנק המרכזי' – זהו הבסיס לריבית שגובה הבנק המרכזי מהבנקים המסחריים על האמצעים הנזילים שהוא מעמיד להם, וגם הבסיס לריבית שהוא משלם על פיקדונות שהבנקים המסחריים מפקידים אצלו.

הבנק המרכזי עצמאי בפעילותו לקבוע את רמת הריבית לטווח הקצר ולהשתמש בכלים המוניטריים להשגת מטרותיו.

רמת הריבית במשק משפיעה על היקף ההוצאות והחסכון ובעקבותיהם על המחירים: ריבית נמוכה מדי גורמת לגידול ההוצאות של משקי הבית והעסקים וללחצים לעליית מחירים; ואילו ריבית גבוהה מדי מרסנת יתר על המידה את הצריכה וההשקעות וגורמת להאטה בפעילות הכלכלית ולאבטלה. לפיכך, בתקופות של אינפלציה הבנק המרכזי מעלה את רמת הריבית, ובתקופות של שפל וקיפאון הוא מוריד את רמת הריבית.

החזקת יתרות מטבע החוץ של המדינה וניהול

יתרות מטבע החוץ של המדינה הן עיקר הרזרבה במטבע חוץ העומדת לרשות המשק. היתרות נחוצות לבנק המרכזי כדי לספק נזילות במטבע חוץ בעת הצורך – בין השאר למימון פירעון החוב של המדינה, למימון הוצאות חריגות על יבוא בשעת חירום, להספקת נזילות בעת משבר פיננסי או למכירת מטבע חוץ בעת הצורך במסגרת ניהול המדיניות המוניטרית.

לרמה נאותה של יתרות מטבע חוץ נודעת חשיבות גם מבחינת מעמדו הבין-לאומי של המשק. היא משפרת את דירוג האשראי שלו בעולם ומסייעת לו לקבל אשראי בעלויות נמוכות יחסית.

בניהול יתרות מטבע החוץ שומר הבנק המרכזי, בדרך כלל, על שלושה יעדים:

- רמת נזילות גבוהה;
- מזעור הסיכונים הפיננסיים וסיכוני האשראי לסוגיהם;
- שמירה על כוח הקנייה של היתרות והשגת תשואה נאותה על ההשקעות.

תמיכה בפעילות הסדירה של שוק מטבע החוץ

המסחר במטבע חוץ מתנהל בין הבנקים ללקוחות, ובין בנק אחד למשנהו. בכל יום עסקים מפרסם הבנק המרכזי את שערי החליפין היציגים של המטבע המקומי כנגד מטבעות זרים. השער היציג הוא אינדיקטור לשער החליפין השורר במשק אך אין לו מעמד מחייב על-פי דין, והצדדים לעסקאות מטבע חוץ רשאים לבצען בכל שער חליפין המוסכם ביניהם.

הבנק המרכזי מנתח את ההתפתחויות בשוק מטבע החוץ ואוסף מידע על המסחר בשוק זה. במקרה של תנודות חריגות בשער החליפין אשר אינן תואמות את התנאים הכלכליים הבסיסיים, הוא אף עשוי להתערב במסחר באמצעות רכישה או מכירה יזומה של מטבע חוץ.

הסדרת המערכת הבנקאית ופיקוח עליה

מערכת הבנקאות ממלאת תפקיד מרכזי בכל מדינה. הציבור מפקיד בבנקים את עיקר חסכוניותו הכספיים, וכספים אלו משמשים את הבנקים, בין השאר למתן אשראי לעסקים ולמשקי בית. חשבונות הציבור בבנקים משמשים לביצוע חלק ניכר מהתשלומים במשק, וגם הפעילות במטבע חוץ נעשית בעיקר באמצעות הבנקים.

הצורך להסדיר את מערכת הבנקאות ולפקח על הבנקים נגזר מתפקידיה החיוניים של מערכת זו ומההכרה כי יש להגן על כספי הציבור וכי קָשָׁל במערכת עלול לפגוע קשות בתפקודו של המשק ובאזרחים שהפקידו את כספם בבנקים.

הפיקוח על הבנקים עוסק בשלושה נושאים מרכזיים:

- פיקוח על יציבות התאגידים הבנקאיים – מניעת סיכונים עודפים ליציבותם והגנה על כספי המפקידים;
- הבטחת הניהול התקין של התאגידים הבנקאיים;
- שמירה על ההגינות ביחסים שבין הבנקים ללקוחותיהם.

תאגיד המבקש להיות תאגיד בנקאי ומי שמבקש להחזיק 5 אחוזים או יותר מהמניות של תאגיד בנקאי חייבים לקבל היתר. ההיתרים ניתנים לאחר בדיקה מקיפה ודין בוועדת הרישיונות, וזאת על מנת להבטיח את כושר הפעולה של הבנק ולמנוע מגורמים בלתי מתאימים לעסוק בבנקאות או להיות בעלים של תאגיד בנקאי או בעלי השפעה מהותית עליו.

על פעילות הבנקים המסחריים חלים כללים והגבלות בתחומי הניהול התקין ובקרת הסיכונים: כללים באשר למבנה הדירקטוריון ולדרך פעולתו; דרישת הון הולם בהתחשב בהיקף נכסי הסיכון של הבנק; הגבלת סכום ההלוואה המרבי שאפשר לתת ללווה יחיד ולגורמים הקשורים בבנק, ועוד.

המפקח על הבנקים עורך ביקורת בבנקים ומעריך את פעילותו של כל אחד מהבנקים על סמך המידע שהשיג, וזאת כדי להעריך את יציבותם ואת מצבם העסקי, למנוע מהם ליטול סיכונים גדולים ולוודא את קיומן של הוראות הניהול הבנקאי התקין.

הבנק המרכזי פועל לחיזוק הפיקוח של הציבור על פעולות הבנקים. זאת, בעיקר באמצעות הרחבת החובות המוטלות עליהם בעניין פרסום מידע נאות על מצבם העסקי, על פעולותיהם בשירות הלקוחות ועל מחירי השירותים השונים.

ייעוץ לממשלה בעניינים כלכליים

אחד מתפקידיו של הבנק המרכזי הוא ליעץ לממשלה בעניינים כלכליים. חטיבות הבנק ובייחוד חטיבת המחקר מסייעות בגיבוש המלצות מדיניות ובהערכת המדיניות של הממשלה באמצעות מעקב אחר תהליכים במשק וניתוחם ויצירת תשתית מחקרית להחלטות מדיניות מושכלות. תוצאות הניתוח השוטף, המחקר וההערכות מובאות בפני מקבלי ההחלטות בבנק המרכזי, במשרדי הממשלה ובכנסת. הן מסייעות בהבנת תהליכים כלכליים, בזיהוי מגמות וסיכונים, בבחינה מקצועית של הצעות מדיניות, בגיבוש המדיניות של משרד האוצר ושאר משרדי הממשלה ובכלל זה סיוע בבניית תקציב המדינה.

המחקר והניתוח הכלכלי מתנהלים בשלושה אפיקים עיקריים:

- מעקב אחר ההתפתחויות השוטפות במשק וניתוחן;
- ייזום הצעות למדיניות כלכלית על-פי צרכיו המשתנים של המשק;
- מחקרים בסוגיות שונות בכלכלת המדינה.

שירותי בנקאות לממשלה

בישראל, כמו במדינות רבות אחרות, הבנק המרכזי הוא הבנקאי היחיד של הממשלה לעניין פעילותה במטבע המקומי. הממשלה רשאית, בהסכמת הבנק המרכזי, לקבל שירותים מבנקים או מגופים פיננסיים אחרים רק לשם ניהול החוב והפעילות הפיסקלית שלה. הבנק המרכזי מעניק לממשלה גם שירותים בנקאיים במטבע זר.

כבנקאי של הממשלה, הבנק המרכזי מבצע הוראות תשלום של משרדי הממשלה ושל יחידות הסמך במטבע מקומי ובמטבע חוץ.

ניהול מערכות מידע וסטטיסטיקה

הבנק המרכזי מנהל מערכות מידע וסטטיסטיקה על הפעילות הכלכלית במשק. מערכות אלו תומכות ביכולתו למלא את תפקידיו ולעמוד ביעדיו. הבנק המרכזי אוסף ומעבד נתונים על כל הגופים הפיננסיים במדינה ממקורות שונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הבנקים המסחריים, משרד האוצר, הבורסה לניירות ערך, הרשות לניירות ערך ועוד.

הבנק המרכזי מספק מידע ונתונים על הפעילות הכלכלית במשק לציבור הרחב, לארגונים בין-לאומיים, לחוקרים, לאנליסטים ולגורמים אחרים בארץ ובחו"ל, וזאת בכפוף למגבלות של סודיות ואבטחת מידע.

הסדרת מערכות הסליקה והתשלומים במשק

הבנק המרכזי פועל לקידום הבטיחות, האמינות והיעילות של מערכות התשלומים והסליקה ונוקט אמצעים להפחתת סיכוני הסליקה.

פעילות הבנק המרכזי במערכות התשלומים היא אבן יסוד במערך התשלומים המודרני. פעילות זו כוללת הספקת מזומנים, סליקה של הוראות תשלום, ניהול החשבונות השוטפים של הבנקים ופיקוח על מערכות התשלומים ואמצעי התשלום.

מערך התשלומים מקיף פעולות באמצעי תשלום שונים, לרבות הוראות חיוב וזיכוי אלקטרוניים, המחאות, כרטיסי חיוב, מזומנים ותשלומים באמצעות האינטרנט או הטלפון החכם.

המשתתפים במערכות התשלומים למיניהן הם ברובם בנקים מסחריים וגופים מוסדיים גדולים. הציבור הרחב משתמש באופן ישיר באמצעי התשלום השונים ונזקק למערכת התשלומים הבין-בנקאית לשם העברת כספים מבנק לבנק.

הנפקת מטבע, הסדרת מערכת המזומנים במשק והכוונתה

הסמכות הבלעדית להנפיק שטרות ומעות נתונה בידי הבנק המרכזי.

הבנק המרכזי הוא הקובע את ערכם הנקוב של שטרי הכסף שיופקו, ושטרי הכסף נושאים את חתימתו של נגיד הבנק המרכזי.

במצב של אינפלציה, כשכוח הקנייה של הכסף פוחת, נוצר צורך בשטר בעל ערך גבוה יותר כדי להקל את התנהלות המסחר היומיומי.

הבנק המרכזי רשאי להחליט על הנפקת סדרת שטרות חדשה במקרים האלה:

- החלטה שלטונית על שינוי המסר לציבור או על החלפת הדמויות שעל גבי השטרות;
- שינוי שם המטבע;
- התיישנות העיצוב וסימני הביטחון;
- זיופים בהיקף העולה על סף מסוים.

הבנק המרכזי נוקט אמצעי ביטחון על מנת להתמודד עם תופעת זיוף שטרי הכסף וכדי לחזק את אמון הציבור במטבע. סימני הביטחון המוטבעים בשטרות מגוונים. חלקם ניתנים לזיהוי בראייה, חלקם במישוש השטר. ישנם סימני מים, חוט ביטחון, כיתוב זעיר, התלכדות צורות, דיו בולטת, דיו המשנה את צבעה, דיוקן שקוף ומספר סודר המואר באור על-סגול. יש בשטרות גם סימנים לעיוורים ולבעלי לקויות ראייה, בין השאר דיו בולטת.

6.7.3 הבנק המסחרי – מטרותיו, תפקידיו והשירותים הניתנים בו

כמעט לכל אזרחי המדינה הבוגרים יש חשבון בנק אחד לפחות. חשבון רגיל נפתח בבנק מסחרי ובאמצעותו ייעשו כל הפעולות הכלכליות של האדם. מקרים רבים מחייבים את האדם לפתוח חשבון על שמו בבנק מסחרי: למשל פדיון המחאה ששולמה לו בתוספת 'למוטב בלבד', ובמקרים אחרים כמו תשלומים שהוא מקבל מביטוח לאומי או מגופים ממשלתיים המועברים לחשבון בנק פרטי בלבד. פתיחת חשבון כרוכה בבירוקרטיה מועטה והחזקתו קלה ופשוטה ובעלות נמוכה.

בנק מסחרי הוא הבנק בצורתו הקלאסית שכולנו מכירים, והוא נועד לשמירה על כספים ולמתן אשראי והלוואות. כדי לפתוח חשבון בבנק מסחרי על הלקוח להציג תעודת זהות בלבד. אם הוא מחזיק, או החזיק בעבר, חשבון בנק נוסף, עליו להציג פירוט של מצב חשבונו העדכני, הכולל פעילויות בחשבון בשלושת החודשים האחרונים, ריכוז חסכונות ופיקדונות ופירוט הלוואות שלקח לעצמו. כמו כן, בנקים רבים מציעים מסלולי חשבון לבני אוכלוסייה מסוימת, כגון חיילים או סטודנטים, ומאפשרים להם לפתוח חשבון בתנאים טובים יותר מחשבון רגיל. במקרים כאלה מומלץ להצטייד במסמכים רלוונטיים.

עם הצגת המסמכים יחתום הלקוח על חוזה הכולל את חובותיו וזכויותיו כלפי הבנק, את שיעור העמלות והריביות שגובה הבנק ותנאים כלליים לפתיחת החשבון והחזקתו. הבעלות על חשבון הבנק יכולה להיות משותפת לכמה אנשים, מזוג נשוי ועד כמה שותפים עסקיים. הזכויות והחובות כלפי החשבון מוטלות שווה בשווה על כל אחד מבעליו.

השירותים שמעניק הבנק ללקוחותיו כוללים בין השאר את ניהול חשבון העובר ושב של הלקוח, קבלה ופדיון של המחאות, הפקדה לחסכונות וניהול כרטיסי אשראי. פעולות החשבון מתועדות וניתן לקבל תדפיס שלהן מפקיד הבנק, או להדפיסן במכשיר להוצאת דפי מידע או בעזרת מכשיר הכספומט. ניתן גם לצפות בהן באתר האינטרנט המאובטח של הבנק באמצעות כניסה לחשבון עם שם משתמש וסיסמה שמספק הבנק.

במסגרת השירותים ללקוח, מציע הבנק מגוון הלוואות הנבדלות זו מזו בסכום ההלוואה, בשיעור הריבית ובסוגה. כנגד

ההלוואה ידרוש הבנק בדרך כלל שני ערבים המתחייבים להחזיר את הכסף אם הלקוח לא יעמוד בהתחייבות.

מלבד ההלוואות, הבנק ינהל את חסכונותיו של הלקוח. בפתיחת חיסכון, על הלקוח להחליט איזה סכום יפריש לחיסכון, וכן אם מדובר בהפקדה חד-פעמית או בכמה הפקדות לאורך זמן. תמורת הפקדת הכסף בבנק והתחייבות לתקופה שבה לא ימשוך את הכסף, הבנק יעניק ללקוח ריבית התלויה בסכום שהופקד ובתקופת החיסכון. לעתים מציע הבנק תוכנית חיסכון מובנית בתנאים טובים.

בכל הבנקים מועסקים יועצי השקעות לשירות הלקוחות. במסגרת השירות מוצע ללקוחות לקבוע פגישת ייעוץ שבמהלכה ייבנה תיק השקעות מותאם ללקוח מבחינת רמת הסיכון וסכום ההשקעה בתיק. הבנקים הגדולים בישראל מגלגלים בכל שנה מיליארדים של שקלים. מקור הרווחיות שלהם בעמלות הנגבות מהלקוחות – עמלת ניהול חשבון, עמלת פעולה מול פקיד באשנב, עמלת שורה, עמלה בגין העברת כספים לחשבון אחר, ועוד רבות – עבור כל פעולה שמבצע הבנק נדרש תשלום.

במציאות, העמלות הן 'כסף קטן'. מרבית הכנסותיו של הבנק באות ממכירת כסף, כלומר הלקוח קונה כסף במחיר הגבוה מערכו האמיתי (משלם ריבית). כל עמלות הבנק והריביות מפוקחות על ידי נגיד בנק ישראל, ויש הגבלות וחוקים רבים המצרים את תנועות הבנקים ושומרים על האזרחים.

בישראל פועלים בנקים מועטים בהשוואה למדינות אחרות, ורובם פורסים את סניפיהם בכל רחבי הארץ. זהו מאפיין ייחודי למדינת ישראל, שכן במדינות אחרות בעולם פועלים בנקים רבים ורק אלה הגדולים ביותר מפעילים סניפים בפרסה ארצית.

אם כן, הבנקים מאפשרים לנהל את הכסף, להפקיד אותו במקום בטוח, להעביר ולקבל כסף, לחסוך ולקחת הלוואות – שירותים שכל משק בית וכל עסק זקוקים להם.

בעבר, החזקתו של כסף ושינועו היו עניין יקר – עלויות אבטחה (כספות, שומרים), הספקה (כרכרות, אוניות) וכיו"ב. היום, בזכות השיפור הטכנולוגי, אין עוד צורך בהחזקה פיזית של כסף וניתן להעבירו ממקום למקום בהקשה על מקלדת או בהחלקת אצבע בצג הטלפון החכם.

עד לפני 30 שנה היה כל אדם בוגר נדרש להגיע לסניף הבנק שלו בתדירות של אחת לחודש לפחות. כיום, מרבית הלקוחות אינם באים לסניף הפיזי של הבנק יותר מפעם בשנה, ולכן ניכר שמספר הסניפים וגודלם הצטמצמו מאוד (לאחרונה החלו בנקים בישראל לסגור סניפים ולהעביר את הפעילות מול הלקוחות לערוץ הישיר – שירות בטלפון ובאמצעות יישומון בטלפון החכם). ייתכן שבתוך שנות דור לא יהיו סניפי בנקים כלל, או יהיו סניפים מועטים לכל היותר, אך אל חשש – הבנקים לא ייעלמו מחיינו אלא פשוט ישתנו.

השירותים שמעניק הבנק המסחרי

1. חשבון עו"ש

השירות המרכזי שאנחנו מקבלים מבנק מסחרי הוא חשבון עובר ושב (חשבון עו"ש). הוא נקרא כך משום שהוא משמש לתנועת כסף נכנס (משכורת למשל) ויוצא (תשלומים שוטפים כמו קניות, חשבונות חשמל וטלפון).

חשבון העו"ש הוא גם החשבון שממנו גובה הבנק את המחיר על השירותים שהוא מספק, והמחיר נקרא בשם הכולל 'עמלות שירות'. יש עמלות רבות ומגוונות בגין שירותים שונים, וחלק מהחשבונות פטורים מהעמלות, כולן או מרביתן, על-פי שיקוליו העסקיים והשיווקיים של הבנק המסחרי (חשבונות לצעירים, חשבונות לחיילים וכו').

2. חיסכון

חיסכון הוא חשבון שניתן לפתוח בבנק באופן עצמאי (בלי לנהל בו חשבון עו"ש) או לצד חשבון העו"ש. יש סוגים שונים של תוכניות חיסכון שנבדלות זו מזו בארבעה מאפיינים עיקריים:

- תדירות ההפקדה – האם מדובר בהפקדה חד-פעמית או בהפקדה אחת בחודש;

- טווח הזמן – החל ביום אחד וכלה בכמה שנים. יש תוכניות חיסכון שבהן ניתן למשוך את כספי החיסכון בנקודות יציאה שונות עוד לפני מועד סיומה הרשמי של תוכנית החיסכון.
  - ריבית – שיעור הריבית שמעניק הבנק לחוסכים משתנה על-פי סכום החיסכון וטווח הזמן של החיסכון. ככל שמפקידים סכום כסף גדול יותר למשך זמן ממושך יותר כך יכול הבנק להשתמש בכסף זה בבטחה – למשל לתת אותו כהלוואה – ולכן יהיה מוכן לשלם תמורתו ריבית גבוהה יותר.
  - סכום ההפקדה – ככל שהסכום הבסיסי של ההפקדה או זרם ההפקדות (אם מדובר בחיסכון בתשלומים) גבוה יותר, כך תנאי החיסכון טובים יותר.
- אין חובה לפתוח חשבון חיסכון באותו בנק שבו מתנהל חשבון העו"ש, ולכן כל לקוח רשאי לבחור בתוכנית החיסכון שנותנת את התנאים המיטביים בעבורו על-פי צרכיו האישיים.

3. הלוואות

שירות חשוב נוסף שמעניק הבנק המסחרי הוא הלוואות. הלוואה דומה לתהליך של השכרה. כפי שאפשר לשכור מכונית או דירה, להשתמש בהן לזמן קצוב ולהחזירן לבעליהן בתום תקופת השכירות, כך ניתן לשכור כסף. מקבלים סכום כסף מהבנק ומתחייבים להחזירו בעתיד, בסכום אחד או בחלוקה למספר רב של תשלומים; כמו משלמים דמי שכירות כאשר שוכרים דירה, כך משלמים דמי שכירות כאשר שוכרים כסף. דמי השכירות משלמים בעבור שכירת הכסף נקראים 'ריבית'. הריבית מחושבת באחוזים מסכום ההלוואה שנלקחה. שיעור הריבית נקבע לפי הסכום שנלקח ולפי תקופת ההחזר. לרוב, בעת נטילת הלוואה משלמים גם עמלה בגין עצם לקיחת ההלוואה.

4. כרטיסים בנקאיים ומטבעות חוץ

כשפותחים חשבון בנק מקבלים כרטיס למשיכת כסף באמצעות מכשירים אוטומטיים, והכרטיס מכובד בכל הבנקים בעמלה קבועה. ניתן למשוך כסף באמצעות כרטיסים אלו גם במקומות אחרים: תחנות דלק, סניפי סופרמרקט וכדומה, אך לרוב העמלה שם גבוהה יותר.

שירות נוסף שמרבית האנשים מנהלים דרך הבנק הוא הנפקת כרטיסי חיוב, לרוב כרטיסי אשראי. בבנקים אפשר גם לקנות ולמכור מטבע זר. השירות ניתן גם בגופים שאינם בנקאיים ולא בהכרח כדאי ומשתלם לעשות פעילות כזו דרך הבנק.

ניהול ובקרה על חשבון העו"ש

רצוי ומומלץ לקיים בקרה שוטפת על חשבון העו"ש שלנו. כיום ניתן להעביר ולקבל כסף לכל מטרה שהיא באמצעות היישומן של הבנק או באמצעות יישומן אחר להעברת כספים (ביט למשל).

הבנק נוהג לשלוח ללקוח דף חשבון באופן יזום אחת ל-90 יום, ובו פירוט של כל הפעולות שבוצעו בחשבון ויתרת הכסף העומד לרשותו (יתרת זכות) או יתרת החובה שלו לתום התקופה. רצוי שלא להמתין למשלוח הפירוט היזום מהבנק ולהיכנס ליישומן או לאתר האינטרנט של הבנק ושם ניתן לקבל תמונה מלאה על מצב החשבון מבחינת הכנסות והוצאות. כך אפשר לבחון הכנסות והוצאות עתידיות ולנהל את החשבון באופן מושכל.

לכל לקוח ניתנת מסגרת אשראי שהיא למעשה הלוואה לכל דבר ועניין. הלקוח אינו חייב לנצל את מלוא המסגרת, והוא משלם ריבית רק על החלק שניצל מהמסגרת, אבל הוא אינו רשאי לחרוג ממנה. חריגה מן המסגרת תגרום לבנק שלא לכבד את התחייבויותיו של בעל החשבון.

ניתן לבקש להגדיל את מסגרת אשראי או לקבל מסגרת אשראי זמנית, אך מדובר בפתרון יקר. הריבית שגובה הבנק על מסגרות אשראי היא גבוהה מאוד בגלל מרכיב אי-הוודאות הגלום בהן, מנקודת הראייה של הבנק.